

TDIU HUZURIDAGI
PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING
MALAKASINI OSHIRISH
TARMOQ MARKAZI

O'QUV USLUBIY
MAJMUA

TOSHKENT-2022

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**OLY TA‘LIM TIZIMI PEDAGOG VA RAHBAR KADRLARINI
QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI
OSHIRISHNI TASHKIL ETISH BOSH ILMY-METODIK
MARKAZI**

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
TARMOQ MARKAZI**

STATISTIKA

YO‘NALISHI

«IQTISODIY STATISTIKA»

MODULI BO‘YICHA

**O‘ Q U V – U S L U B I Y
M A J M U A**

Toshkent 2022

Modulning o‘quv-uslubiy majmuasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2021 yil “7” dekabrda 648-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv dasturiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi: TDIU katta o‘qituvchisi M.SH.Ahmedova

Taqrizchilar: B.X.Mamatqulov Toshkent Moliya Instituti, i.f.n., dotsent.
Z.D.Xo‘jaqulov Toshkent Moliya Instituti, i.f.n., dotsent.

Modulning ishchi dasturi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kengashining 2022 yil 25 yanvardagi 6-sonli qarori bilan nashrga tavsiya qilingan.

№

Bet

MUNDARIJA

I. Ishchi dastur	4
II. Modulni o‘qitishda foydalaniladigan interfaol ta’lim metodlari	12
III. Nazariy materiallar.	17
IV. Amaliy mashg‘ulot materiallari	30
V. Keyslar banki	35
VI Glossariy	60
VII. Adabiyotlar ro‘yxati	67

I. ISHCHI DASTUR

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi **“2022 — 2026 YILLARGA MO‘LJALLANGAN YANGI O‘ZBEKISTONNING TARAQQIYOT STRATEGIYASI TO‘G‘RISIDA”** gi PF-60-SON farmonining 46-maqсадida “Oliy ta’lim bilan qamrov darajasini 50 foizga yetkazish va ta’lim sifatini oshirish” bo‘yicha quyidagi vazifalar belgilab qo‘yildi:

1. Kadrlar buyurtmachilari takliflari asosida qabul parametrlarini 2022 yilda oshirish.
2. 2022 yilda yoshlarni oliy ta’lim bilan qamrov darajasini 38 foizga yetkazish.
3. To‘lov-kontrakt asosida o‘qishga qabul qilish parametrlarini oliy ta’lim muassasalari tomonidan mustaqil belgilash tartibini joriy etish.
4. 2026 yilda qabul ko‘rsatkichini kamida 250 mingga yetkazish.
5. Davlat oliy ta’lim muassasalariga akademik va moliyaviy mustaqillik berish, shu jumladan ular tomonidan mehnatga haq to‘lash, xodimlar soni, to‘lov-kontrakt miqdori va ta’lim shaklini mustaqil belgilash amaliyotini yo‘lga qo‘yish.
6. Davlat oliy ta’lim muassasalarining tegishli huquq va vakolatlarini aniq belgilash¹.

O‘zbekistonda ham so‘nggi uch yilda statistika tizimini takomillashtirishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 2017 yil 31 iyuldagi PQ-3165-son va «Davlat boshqaruvining ochiqligi va shaffofligini ta‘minlash hamda mamlakatning statistika salohiyatini oshirish yuzasidan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 2019 yil 9 apreldagi PQ-4273-son qarorlari qabul qilingan.

Dastur 2017 yil 23 dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan ustuvor yo‘nalishlar va vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u zamonaviy talablar asosida qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini muntazam oshirib borishni maqsad qiladi.

Dastur mazmuni oliy ta’limning normativ-huquqiy asoslari va qonunchilik normalari, ilg‘or ta’lim texnologiyalari va pedagogik mahorat, ta’lim jarayonlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash, amaliy xorijiy til, tizimli tahlil va qaror qabul qilish asoslari, maxsus fanlar negizida ilmiy va amaliy tadqiqotlar, texnologik taraqqiyot va o‘quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari bo‘yicha so‘nggi yutuqlar, pedagogning kasbiy kompetentligi va kreativligi, global Internet tarmog‘i, multimedia tizimlari va masofadan o‘qitish usullarini o‘zlashtirish bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta’lim sohasi bo‘yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo‘yiladigan umumiy malaka talablari va o‘quv rejalari asosida

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son

shakllantirilgan bo'lib, bu orqali oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining sohaga oid zamonaviy ta'lim va innovatsiya texnologiyalari, ilg'or xorijiy tajribalardan samarali foydalanish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'quv jarayoniga keng tatbiq etish, chet tillarini intensiv o'zlashtirish darajasini oshirish hisobiga ularning kasb mahoratini, ilmiy faoliyatini muntazam yuksaltirish, oliy ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarishni tizimli tahlil qilish, shuningdek, pedagogik vaziyatlarda optimal qarorlar qabul qilish bilan bog'liq kompetensiyalarga ega bo'lishlari ta'minlanadi.

Modulning maqsadi va vazifalari

Iqtisodiy statistika modulining maqsad va vazifalari:

- "Statistika (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)" yo'nalishida pedagog kadrlarning kasbiy bilim, ko'nikma, malakalarini uzluksiz yangilash va rivojlantirish;
- zamonaviy talablarga mos holda oliy ta'limning sifatini ta'minlash uchun zarur bo'lgan pedagoglarning kasbiy kompetentlik darajasini oshirish;
- pedagog kadrlar tomonidan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va xorijiy tillarni samarali o'zlashtirilishini ta'minlash;
- maxsus fanlar sohasidagi o'qitishning innovatsion texnologiyalari va ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirish;
- "Statistika (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)" yo'nalishida o'quv jarayonini fan va ishlab chiqarish bilan samarali integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan faoliyatni tashkil etish.

Modul bo'yicha tinglovchilarning bilimi, ko'nikmasi, malakasi va kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar

Iqtisodiy statistika kursini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida:

Maxsus fanlar bo'yicha tinglovchilar quyidagi yangi bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalarga ega bo'lishlari talab etiladi:

Tinglovchi:

- makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga doir statistik masalalarni echishni;
- iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitini o'rganishda xalqaro statistika amaliyotida qo'llanadigan asosiy kategoriyalar va tushunchalarni yoritishni;
- yalpi ichki mahsulot deflyatori va inflyasiya darajalarini hisoblashni;
- turli iqtisodiy statistik ma'lumotlarni tahlil qilishni;
- iqtisodiyotning innovatsion taraqqiyotining ilmiy-amaliy asoslarini **bilishi** kerak.

Tinglovchi:

- yalpi ichki mahsulot, milliy daromad, sof milliy daromad, ixtiyordagi daromad – makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning mohiyati va ularni hisoblash;
- aholi, mehnat resurslari va ularni soni, tarkibi, harakati ko‘rsatkichlarini hisoblash;
- mehnat unumdorligi va unga ta’sir etuvchi omillarni statistik o‘rganishni;
- iqtisodiy hodisa va jarayonlarni tahlil qilish usullarini qo‘llash;
- iqtisodiy qonunlarni, ilmiy tushunchalarni (kategoriyalarni), iqtisodiy muammolar bo‘yicha echimlar qabul qilish;
- ishsizlik, bandlik va ular darajalari ko‘rsatkichlari o‘rganish;
- makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida iqtisodiy jarayonlardagi o‘zgarishlarni tahlil qilish orqali takomillashtirish bo‘yicha mustaqil qarorlar qabul qilish kabi **ko‘nikmalariga** ega bo‘lishi lozim.

Tinglovchi:

- iqtisodiy statistikaning predmeti va usulio‘rganish;
- mehnat potensialini ta’riflovchi ko‘rsatkichlarni ishlab chiqish;
- mehnat samaradorligi, ishsizlar va ularni mehnatga jalb etish yo‘llarini o‘rganish;
- aholi turmush darajasini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimini takomillashtirish;
- bozor infrastrukturasi shakllanishini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimini tuzish;
- makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar tizimini tuzish tamoyillari, ularning tuzilishi va bog‘liqligi;
- makroiqtisodiy masalalarni statistik o‘rganish;
- makroiqtisodiy jarayonlarni ifodalash uchun jahon statistika amaliyotida qo‘llanadigan milliy hisoblar tizimi hisoblamalarini tuzish prinsiplari va uslubiyatini o‘rganish;
- iqtisodiy ko‘rsatkichlarni prognozlashda maxsus statistik usullardan foydalanishga oid **malakalariga** ega bo‘lishi zarur.

Tinglovchi:

- iqtisodiyotni moderinazatsiya qilish jarayonlarini tushuntirib berish hamda iqtisodiyot sohasida tayyorlanayotgan mutaxassislarni o‘qitish jarayoniga nazariya va amaliyotning uzviy bog‘liqligini ta’minlash;
- statistik ko‘rsatkichlarni tizimli ravishda tahlil qilish va ularni keng jamoatchilikka tushuntirish;
- statistik tahlillar asosida tarmoqlar va korxonalarining rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish;
- makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning mohiyati va ularni hisoblash;
- aholi, mehnat resurslari va ularni soni, tarkibi, harakati ko‘rsatkichlarini hisoblash;
- ishsizlik, bandlik va ular darajalari ko‘rsatkichlari o‘rganish;
- milliy boylik, uning tarkibi va dinamikasi o‘rganish;
- asosiy fondlar, asosiy kapital tushunchalariga ega bo‘lish;

- asosiy fondlarni soni, tarkibi, harakati samaradorligi ko'rsatkichlarini hisoblash;
- aylanma fondlar va ulardan foydalanish,
- ish kuchi, ish vaqti, ish haqi ko'rsatkichlarini hisoblash;
- inflyasiya darajasi, foiz stavkalari;
- YAIM deflyatorini hisoblash;
- iste'mol va jamg'arma jarayonlarini ifodalovchi makroiqtisodiy ko'rsatkichlar tizimini bayon etish **kompetensiyasiga** ega bo'lishi zarur.

Modulni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar

“Iqtisodiy statistika” kursi ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar shaklida olib boriladi.

Amaliy mashg‘ulotlarda tinglovchilar o‘quv modullari doirasidagi ijodiy topshiriqlar, keyslar, o‘quv loyihalari, texnologik jarayonlar bilan bog‘liq vaziyatli masalalar asosida amaliy ishlarni bajaradilar.

Amaliy mashg‘ulotlar zamonaviy ta’lim uslublari va innovatsion texnologiyalarga asoslangan holda o‘tkaziladi. Bundan tashqari, mustaqil holda o‘quv va ilmiy adabiyotlardan, elektron resurslardan, tarqatma materiallardan foydalanish tavsiya etiladi.

Modulning o‘quv rejadagi boshqa modullar bilan bog‘liqligi va uzviyligi

Modul mazmuni o‘quv rejadagi “Milliy hisoblar tizimi”, “Agrobiznes statistikasi” va “Raqamli iqtisodiyot” kabi modullar bilan uzviy bog‘langan holda pedagoglarning umummutaxassislik bo‘yicha tayyorgarlik darajasini orttirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta’limdagi o‘rni

Modulni o‘zlashtirish orqali tinglovchilar zamonaviy ekonometrik modellarni tuzish va qo‘llashdagi muammolarni aniqlash, ularni tahlil etish va baholash hamda optimal qarorlar qabul qilish va prognozlashga doir umummutaxassislik kompetentlikka ega bo‘ladilar.

Modul bo'yicha soatlar taqsimoti

№	Modul mavzulari	Tinglovchining o'quv yuklamasi, soat			
		Auditoriya o'quv yuklamasi			
		jami	jumladan		
Nazariy mashg'ulot	Amaliy mashg'ulot		Ko'chma mashg'ulot		
1	Aholi statistikasi	10	2	6	2
2	Mehnat bozori statistikasi	8	2	6	
3	Aholi turmush darajasi statistikasi	12	4	6	2
	Jami:	30	8	18	4

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu. Aholi statistikasi

Aholi soni va tarkibini statistik o'rganish. Aholini jinsi, millati, oilaviy holati, ma'lumotli darajasi va boshqa belgilar bo'yicha o'rganish. Aholini tabiiy va mexanik harakati statistikasi. Aholi tabiiy harakatini ifodalovchi absolyut va nisbiy ko'rsatkichlar: tug'ilishi, vafot etishi, tabiiy o'sishi koeffitsientlari. Aholi migratsiyasi turlari. Aholi migratsiyasining absolyut va nisbiy ko'rsatkichlari. Nikohdan o'tish va undan o'chish ko'rsatkichlari.

2-mavzu. Mehnat bozori statistikasi

Iqtisodiy faol aholi tushunchasi. Uning soni va tarkibi. Bandlilik va ishsizlik statistikasi. Iqtisodiy nofaol aholi tushunchasi. Uning soni va tarkibi. Mehnat resurslari statistikasi. Mehnat resurslari sonini hisoblash usullari. Mehnat resurslari balansi. Uning sxemasi va ko'rsatkichlar tizimi, uni tahlil qilishning asosiy yo'nalishlari. Iqtisodiyotda band bo'lganlarning faoliyat sohasi, mulk shakli, xo'jalik yuritish shakli va mamlakat hududlari bo'yicha taqsimlanishini statistik o'rganish. Korxonalar va tashkilotlar xodimlarini asosiy va asosiy bo'lmagan faoliyatlari bo'yicha taqsimlanishi. Sanoat, qishloq xo'jaligi va boshqa tarmoqlardagi asosiy xodimlar kategoriyalari. Iqtisodiyot tarmoqlarida band bo'lgan xodimlar soni. Ro'yxatdagi va ishga kelgan xodimlar soni. O'rtacha ro'yxatdagi, ishga kelgan va amalda ishlagan xodimlar sonini hisoblash usullari. Ishchi kuchi harakati statistikasi. Mehnat resurslari soni balansi.

Ishga qabul qilish va ishdan bo'shatishning asosiy va nisbiy ko'rsatkichlari. Ish kuchining qo'nimsizligi va doimiyliigi. Ish vaqti fondlarining tarkibi. Ish vaqti balanslari. Ish vaqti fondlaridan foydalanish ko'rsatkichlari. Ish davri va ish kunining o'rtacha uzunligi va ulardan foydalanish ko'rsatkichlari. Umumiy ishlangan ish vaqti hajmiga ta'sir etuvchi omillar. Ish joylaridan foydalanish ko'rsatkichlari statistikasi. Smenalik ko'effitsie ko'effitsienti, smenalik rejimidan foydalanish statistikasi. Ish joyi va smenasidan to'liq foydalanish ko'rsatkichi. Ish vaqtini yo'qotishlar.

3-mavzu. Aholi turmush darajasi statistikasi

Aholi turmush darajasini ifodalovchi ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlar tizimi. Milliy hisoblar tizimidagi aholi turmush darajasini ifodalovchi ko'rsatkichlar. YAlpi mavjud daromad va uy xo'jaliklarning mavjud tuzatish kiritilgan yalpi daromadlari, uy xo'jaliklarning oxirgi iste'moli va x.k. Uy ho'jaliklari byudjetini statistik kuzatish. Aholining pul daromadlari, pul xarajatlari va jamg'armalari ko'rsatkichlari. Uy xo'jaliklarning yalpi daromadlari tushunchasi, aholi pul daromadlari va xarajatlari balansi. Nominal va real daromadlar. Aholining sotib olish qobiliyati, minimal yashash darajasi va kambag'allik chegarasi. Xom-ashyo boyliklar va xizmatlar hajmi, tarkibi va iste'mol qilish darajasini statistik o'rganish. Iste'molchi talabini tahlili, elastiklik ko'effitsientini hisoblash. Aholi turmush darajasini ifodalovchi umumiy ko'rsatkichlar; jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot hajmi, turmush qiymati indeksi, o'rtacha umr ko'rish davri, inson qudratini rivojlantirish indeksi. Ijtimoiy infratuzilma statistikasining ko'rsatkichlari. Ijtimoiy soha tarmoqlari: ta'lim statistikasi, madaniyat va san'at, sog'liqni saqlash statistikasi, turmush, dam olish, jismoniy tarbiya va sport, ilm va yangiliklar, aholini turar joy bilan ta'minlash, turar joy va kommunal xizmatlar sifati, atrof muhit statistikasi, tabiiy resurslaridan foydalanishni statistik ko'rsatkichlari va ularda qo'llanadigan ko'rsatkichlar tizimi.

AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-amaliy mashg'ulot.

Aholi statistikasi

Aholi soni va tarkibini statistik o'rganish. Aholini jinsi, millati, oilaviy holati, ma'lumotli darajasi va boshqa belgilar bo'yicha o'rganish. Aholini tabiiy va mexanik harakati statistikasi. Aholi tabiiy harakatini ifodalovchi absolyut va nisbiy ko'rsatkichlar: tug'ilishi, vafot etishi, tabiiy o'sishi ko'effitsientlari. Aholi migratsiyasi turlari. Aholi migratsiyasining absolyut va nisbiy ko'rsatkichlari. Nikohdan o'tish va undan o'chish ko'rsatkichlari.

2-amaliy mashg'ulot.

Mehnat bozori statistikasi.

Iqtisodiy faol aholi tushunchasi. Uning soni va tarkibi. Bandlilik va ishsizlik statistikasi. Iqtisodiy nofaol aholi tushunchasi. Uning soni va tarkibi. Mehnat resurslari statistikasi. Mehnat resurslari sonini hisoblash usullari. Mehnat resurslari balansi. Uning sxemasi va ko'rsatkichlar tizimi, uni tahlil qilishning asosiy yo'nalishlari. Iqtisodiyotda band bo'lganlarning faoliyat sohasi, mulk shakli, xo'jalik yuritish shakli va mamlakat hududlari bo'yicha taqsimlanishini statistik o'rganish. Korxonalar va tashkilotlar xodimlarini asosiy va asosiy bo'lmagan faoliyatlari bo'yicha taqsimlanishi. Sanoat, qishloq xo'jaligi va boshqa tarmoqlardagi asosiy xodimlar kategoriyalari. Iqtisodiyot tarmoqlarida band bo'lgan xodimlar soni. Ro'yxatdagi va ishga kelgan xodimlar soni. O'rtacha ro'yxatdagi, ishga kelgan va amalda ishlagan xodimlar sonini hisoblash usullari. Ishchi kuchi harakati statistikasi. Mehnat resurslari soni balansi. Ishga qabul qilish va ishdan bo'shatishning asosiy va nisbiy ko'rsatkichlari. Ish kuchining qo'nimsizligi va doimiyliigi. Ish vaqti fondlarining tarkibi. Ish vaqti balanslari. Ish vaqti fondlaridan foydalanish ko'rsatkichlari. Ish davri va ish kunining o'rtacha uzunligi va ulardan foydalanish ko'rsatkichlari. Umumiy ishlangan ish vaqti hajmiga ta'sir etuvchi omillar. Ish joylaridan foydalanish ko'rsatkichlari statistikasi. Smenalik koeffitsienti, smenalik rejimidan foydalanish statistikasi. Ish joyi va smenasidan to'liq foydalanish ko'rsatkichi. Ish vaqtini yo'qotishlar.

3-amaliy mashg'ulot.

Aholi turmush darajasi statistikasi.

Aholi turmush darajasini ifodalovchi ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlar tizimi. Milliy hisoblar tizimidagi aholi turmush darajasini ifodalovchi ko'rsatkichlar. YALpi mavjud daromad va uy xo'jaliklarning mavjud tuzatish kiritilgan yalpi daromadlari, uy xo'jaliklarning oxirgi iste'moli va x.k. Uy xo'jaliklari byudjetini statistik kuzatish. Aholining pul daromadlari, pul xarajatlari va jamg'armalari ko'rsatkichlari. Uy xo'jaliklarning yalpi daromadlari tushunchasi, aholi pul daromadlari va xarajatlari balansi. Nominal va real daromadlar. Aholining sotib olish qobiliyati, minimal yashash darajasi va kambag'allik chegarasi. Xom-ashyo boylıklar va xizmatlar hajmi, tarkibi va iste'mol qilish darajasini statistik o'rganish. Iste'molchi talabini tahlili, elastiklik koeffitsientini hisoblash. Aholi turmush darajasini ifodalovchi umumiy ko'rsatkichlar; jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot hajmi, turmush qiymati indeksi, o'rtacha umr ko'rish davri, inson qudratini rivojlantirish indeksi. Ijtimoiy infratuzilma statistikasining ko'rsatkichlari. Ijtimoiy soha tarmoqlari: ta'lim statistikasi, madaniyat va san'at, sog'liqni saqlash statistikasi, turmush, dam olish, jismoniy tarbiya va sport, ilm va yangiliklar, aholini turar joy bilan ta'minlash, turar joy va kommunal xizmatlar sifati, atrof muhit statistikasi, tabiiy resurslaridan foydalanishni statistik ko'rsatkichlari va ularda qo'llanadigan ko'rsatkichlar tizimi.

KO'CHMA MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

Modulning o'quv rejasida "Aholi statistikasi" va "Aholi turmush darajasi statistikasi" mavzularida 4-soat ko'chma mashg'ulot rejalashtirilgan.

O‘QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo‘yicha quyidagi o‘qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma'lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, aqliy qiziqishni rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash;
- davra suhbatlari (ko‘rilayotgan loyiha echimlari bo‘yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish;
- bahs va munozaralar (loyihalar echimi bo‘yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar echimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

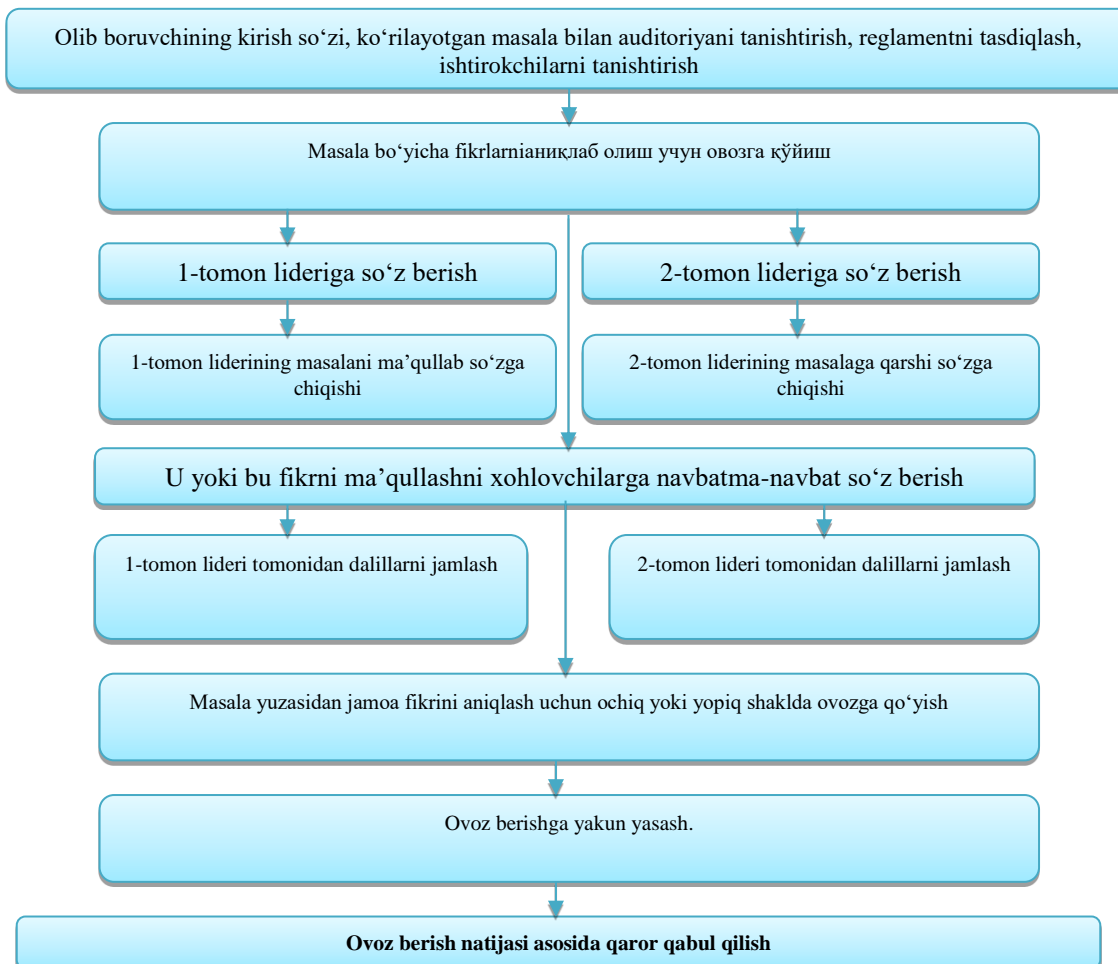
II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI.

Muammoni jamoali tarzda hal etishning usullari va vositalari

Muzokaralar

Muzokaralar – aniq tashkil etilgan ikki tomon fikrlarining almashinuvi.

Muzokaralarni o‘tkazish jarayonining tuzilishi

Bahs

Bahs – o‘z fikrini ifoda etishni xohlovchilar orasida biron bir munozarali masalani muhokama qilish, haqiqatni aniqlash va to‘g‘ri qarorni qabul qilish.

Anjuman-bahsining roli

Olib boruvchi – o‘rgatuvchi barcha vakolatlariga ega – bahs borishini boshqaradi, isbotlar va rad etishlarning daliligini, tushuncha va atamalarning aniqligiga e‘tibor qaratadi, muloqotning barcha qoidalarga munosib tarzda o‘tishini kuzatadi.

Opponent – tadqiqotchilar muhitida qabul qilingan opponentlik jarayonini amalga oshiradi. U nafaqat nutq so‘zlovchining asosiy nuqtai nazarini ifodalashi, balki uni tushinishi orqali uning xatolarini topishi va hal etishning o‘z variantini taqdim etishi zarur.

Mantiqchi – nutq so‘zlovchi va opponent fikrlaridagi qarama-qarshiliklarni va mantiqiy xatolarni aniqlaydi, tushunchalar tavsifini aniqlaydi, dalillar va rad etishlarni va farazni oldinga surish haqqoniyligini tahlil qiladi.

Psixolog – mahsulli muloqotni tashkil etish uchun javob beradi, birgalikda harakatlarni amalga oshirib, kelishuvga erishadi, bahsning mojaroga aylanishiga yo‘l qo‘ymaydi.

Ekspert – bahs usulining natijaviyligini baholaydi, oldinga surilgan farazlar va takliflar, hulosalar haqqoniyligini baholaydi, aniq bir ishtirokchining qo‘shgan hissasi to‘g‘risida fikrlarni bildiradi va boshqalar.

«Aqliy hujum»

Aqliy hujum (breynstorming – miyalar bo‘roni) – amaliy yoki ilmiy muammolarni hal etish fikrlarni jamoali generatsiya qilish usuli.

Aqliy hujum vaqtida ishtirokchilar murakkab muammoni birgalikda hal etishga intilishadi: ularni hal etish bo‘yicha o‘z fikrlarini bildiradi (generatsiya qiladi) va bu fikrlar tanqid qilinmasdan ular orasidan eng muvofiqi, samaralisi, maqbuli va shu kabi fikrlar tanlab olinib, muhokama qilinadi, rivojlantiriladi va ushbu fikrlarni asoslash va rad etish imkoniyatlari baholanadi.

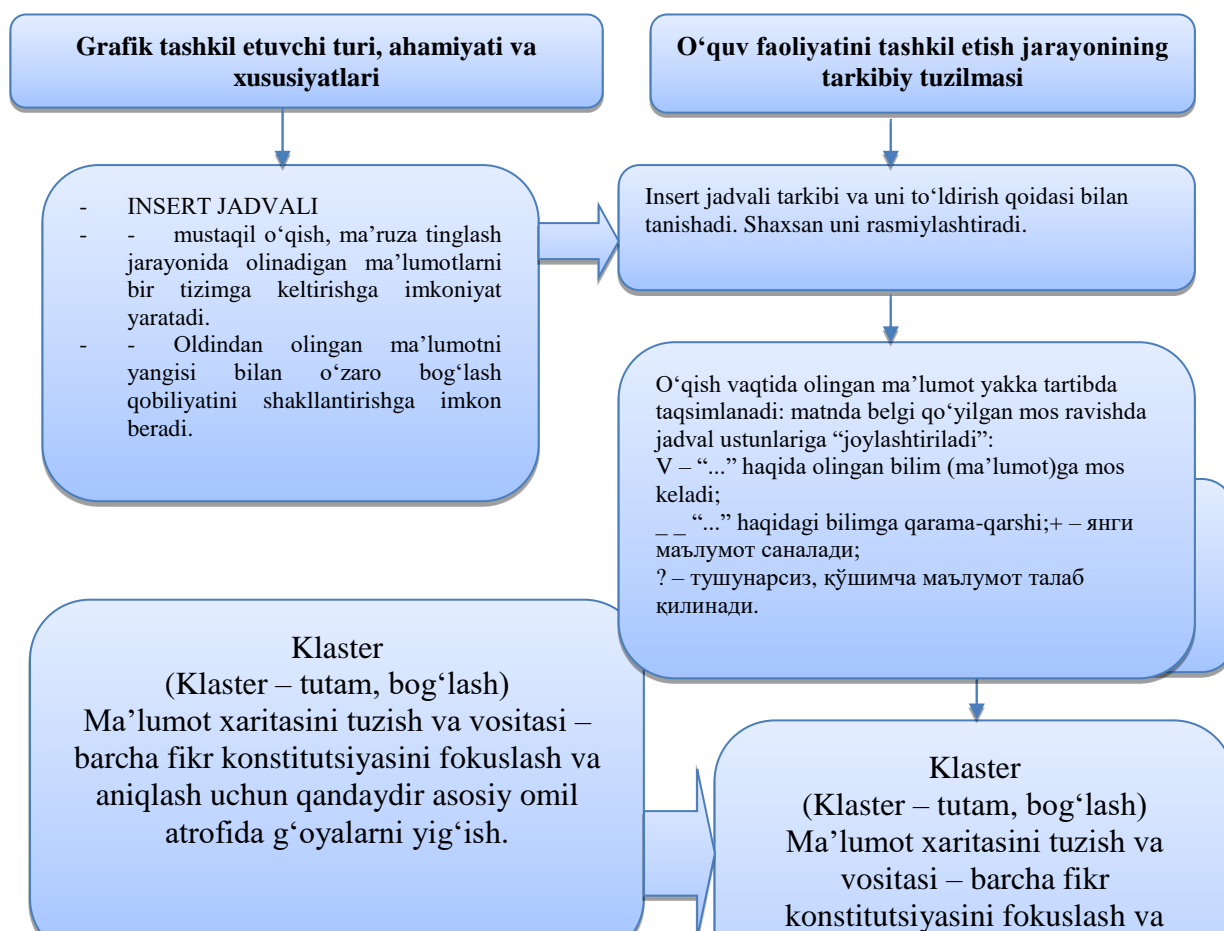
Aqliy hujumning asosiy vazifasi – o‘qib-o‘rganish faoliyatini faollashtirish, muammoni mustaqil tushunish va hal etishga motivlashtirishni rivojlantirish, muloqot madaniyati, kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish, fikrlash inersiyasidan qutilish va ijodiy masalani hal etishda fikrlashning oddiy borishini engish.

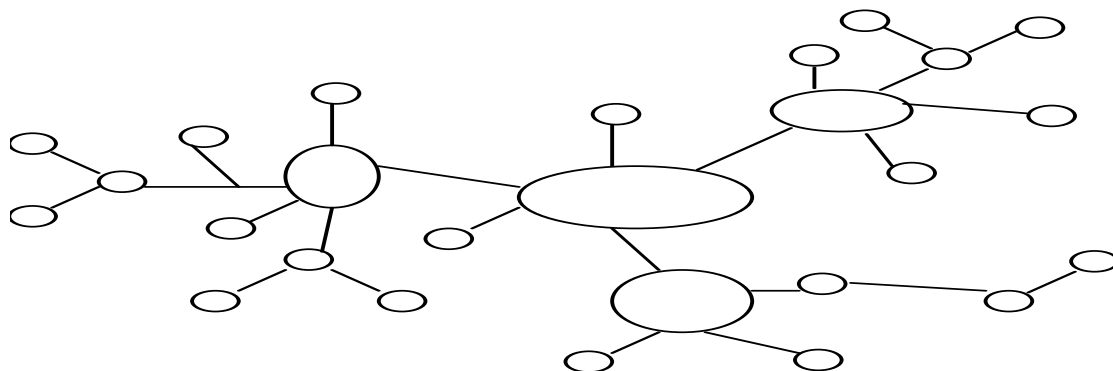
• **To‘g‘ridan-to‘g‘ri jamoali aqliy hujum** – iloji boricha ko‘proq fikrlar yig‘ilishini ta‘minlaydi. Butun o‘quv guruhi (20 kishidan ortiq bo‘lmagan) bitta muammoni hal etadi.

• **Ommaviy aqliy hujum** – mikro guruhlariga bo‘lingan va katta auditoriyada fikrlar generatsiyasi samaradorligini keskin oshirish imkonini beradi.

• Har bir guruh ichida umumiy muammoning bir jihati hal etiladi.

Ko‘rgazmali taqdim etish: grafik tashkil etuvchilar

Toifali jadval

Toifa – mavjud holat va munosabatlarni aks ettiradigan belgi (umumiy).

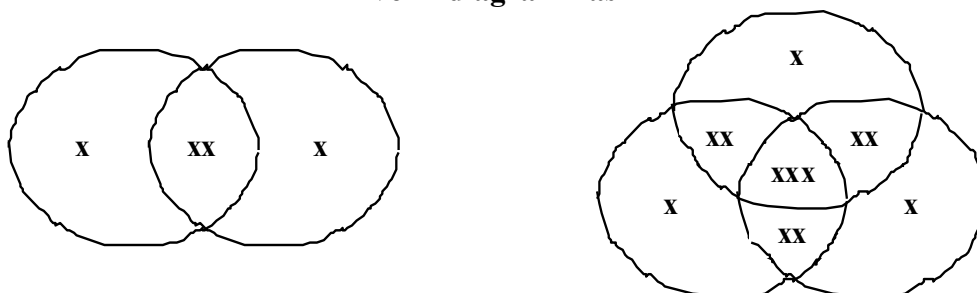
- ajratilgan belgilarga ko'ra olingan ma'lumotlarni birlashtirishni ta'minlaydi.- тизимли мушоҳада қилишни, маълумотларни таркиблаштириш ва

Toifali sharhni tuzish qoidalari bilan tanishiladi. Aqliy hujumdan so'ng (klasterga ajratish) mini guruhlarda yangi o'quv materialini bilan tanishiladi va olingan ma'lumotlar fragmentlarini birlashtirishga imkon beradigan toifalarni izlash ishlari olib

Toifalar jadval ko'rinishida rasmiylashtiriladi. G'oya ma'lumotlar jadvalida tegishli toifalar bo'yicha taqsimlanadi. Ish jarayonida ma'lum bir toifalar nomlari o'zgartirilishi mumkin. Yangilari paydo bo'lishi mumkin

Ишнинг натижавий тақдимоти

Venn diagrammasi

SWOT-tahlil jadvali

SWOT – tahlil nomlanishi inglizcha bosh harflardan olingan:

Strengths – kuchli tomoni, korxonada ichki resurslar mavjudligi nazarda tutiladi;

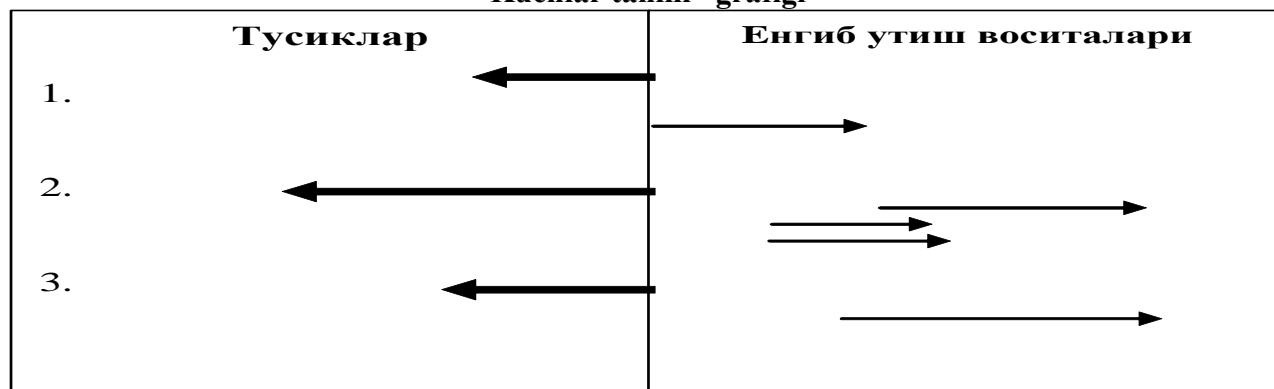
Weakness – kuchsiz tomoni yoki ichki muammolar mavjudligi;

Opportunities – imkoniyatlar; korxonada rivojlanishi uchun mavjud imkoniyatlar;

Threats – xavflar; tashqi muhitdagi mavjud xavf-xatarlar

Qoidaga ko‘ra, SWOT – tahlilining muvaffaqiyati tashkilotga bog‘liq bo‘lmay, balki kelgusidagi strategik maqsad va loyihalarni ishlab chiqishda uning natijasi hisobga olinishiga bog‘liq bo‘ladi. Uni qo‘llashda elementlarini quyidagicha talqin qilish mumkin:

“Kuchlar tahlili” grafigi

«Kuchlar tahlili» grafigini tuzish qoidasi

Koordinat o‘qi chiziladi, chapga strelka (kuchlar) bilan korxonada rivojlanishi yoki muayyan biznes loyihasini amalga oshirishga xalaqit beruvchi to‘siqlar joylashtiriladi. Ushbu strelkalar kattaligi jihatdan u yoki bu muammoga ta‘siri hamda jiddiyligiga mos kelishi lozim bo‘ladi.

So‘ngra qarama-qarshi tomonga ushbu kuchlarni engib o‘tish vositalari strelka ko‘rinishida eks ettiriladi. Ularning soni grafigning o‘ng tomonidan natija chiqara oladigan darajada bo‘lishi lozim.

Umuman olganda, bu kelgusida aniqlashtirishni va bo‘laklarga ajratishni talab etadigan kuchlarni nisbiy baholash usuli hisoblanadi.

“Keys-stadi” metodi

«**Keys-stadi**» - inglizcha so‘z bo‘lib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «stadi» – o‘rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o‘rganish, tahlil qilish asosida o‘qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini o‘rganishda foydalanish tartibida qo‘llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari o‘z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: Kim (Who), Qachon (When), Qaerda (Where),

Nima uchun (Why), Qanday/ Qanaqa (How), Nima-natija (What).

“Keys metodi” ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta'minoti bilan tanishtirish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish (matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o'quv topshirig'ni belgilash	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik ierarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o'quv topshirig'ining echimini izlash, hal etish yo'llarini ishlab chiqish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil echim yo'llarini ishlab chiqish; ✓ har bir echimning imkoniyatlari va to'siqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil echimlarni tanlash
4-bosqich: Keys echimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo'llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat echimining amaliy aspektlarini yoritish

Keys.

Amaliy vaziyat. Ilmiy-texnika dasturlari doirasida bajariladigantadqiqotlar bo'yicha e'lon qilingan tanlovda Sizning grantingiz g'olib bo'ldi. Grant ijrochilari belgilangan bo'lsada, tashkilot rahbari ijrochi sifatida Siz tanimaydigan bir yosh mutaxassisni grantga qo'shishga ko'rsatma berdi. Siz andisha qilib uni grantga ijrochi sifatida kiritdingiz va u bajarishi lozim bo'lgan vazifalarni belgilab berdingiz. 6 oy o'tdi. Ijrochi hech bir vazifani bajarmadi, lekin ish haqi olib yurdi. Grand ishtirokchilari o'rtasida e'tirozlar yuzaga keldi.

Bunday holatda Siz grand rahbari yoki ijrochi sifatida qanday yo'l tutasiz?

1. Rahbaringizga arz qilib, vaziyatni to'g'rilash uchun yordam so'raysiz.
2. YOsh mutaxassis vazifalarini o'zingiz bajarib borishingiz boshqa ijrochilarga aytib, vaziyatni to'g'rilaysiz.
3. YOsh mutaxassis vazifalarini boshqa ijrochilar bajarishi uchun taqsimlab berasiz.
4. Maslahatimiz uni granddan chiqarib tashlaysiz.
5. YOki boshqacha yo'llarini topasiz.

III. NAZARIY MATERIALLAR

1-mavzu. Axoli statistikasi (2 soat)

Reja

1. Aholi soni va tarkibini statistik o'rganish.
2. Aholini jinsi, millati, oilaviy holati, ma'lumotli darajasi va boshqa belgilar bo'yicha o'rganish.
3. Aholini tabiiy va mexanik harakati statistikasi.
4. Aholi tabiiy harakatini ifodalovchi absolyut va nisbiy ko'rsatkichlar: tug'ilishi, vafot etishi, tabiiy o'sishi koeffitsientlari.
5. Aholi migratsiyasi turlari. Aholi migratsiyasining absolyut va nisbiy ko'rsatkichlari.

1. Aholi soni va tarkibini statistik o'rganish.

Statistikaning eng muhim birlamchi vazifalaridan biri aholi sonini va uning mamlakat hududlari bo'yicha joylashishini o'rganishdan iborat. YUqorida aytilganidek, aholi soni haqidagi asosiy ma'lumot manbai bo'lib, aholi ro'yhati hisoblanadi va u aholi sonini ma'lum kun yoki ma'lum momentga (kritik momentga) nisbatan ifodalaydi. Ro'yhatlar orasida ma'lum aholi punktining aholisi soni avvalgi aholi ro'yxati ma'lumotlari va aholining joriy hisobi, ularning tabiiy va mexanik harakati ma'lumotlari asosida hisob-kitob qilish yo'li bilan balans sxemasi bo'yicha aniqlanadi: yil oxiridagi aholi soni = yil boshidagi aholi soni + yil davomida tug'ilganlar soni - kelganlar soni - o'lganlar soni - yil davomida ko'chib kelganlar soni.

$$A_1 = A_0 + T + K_{el} - O' - K_{et};$$

Aholi sonini hisobga olish aholi yashaydigan punktlar bo'yicha amalga oshiriladi va u doim o'zgarib turadi. Aholi xaqidagi ma'lumot tenglashtirilgan vaqt – kritik moment deb ataladi.

Bunda doimiy va vaqtincha yashaydigan aholi sonini bir-biridan ajratish lozim.

2. Aholini jinsi, millati, oilaviy holati, ma'lumotli darajasi va boshqa belgilar bo'yicha o'rganish.

Doimiy yashaydigan aholiga - hisob o'tkazilgan davrda qaerda bo'lishidan qat'iy nazar shu aholi punktida ro'yhatdan o'tgan va yashaydigan shaxslar kiradi.

Bu ko'rsatkichlarni to'liq hisobga olish uchun vaqtincha yo'q bo'lganlar va vaqtincha yashayotganlar kabi ko'rsatkichlar bilan to'ldiriladi.

Vaqtincha yashayotganlarga doimiy yashash joyi boshqa punktida bo'lib, hisobga olinayotgan vaqtda shu punktga kelgan shaxslar (odatda 6 oydan oshmasligi kerak) tushuniladi.

Vaqtincha yo'q bo'lganlar doimiy shu punktida yashab, lekin hisob vaqtida vaqtincha (odatda 6 oydan oshmasligi kerak) boshqa hududga ketgan shaxslar tushuniladi. Lekin bu qoidadan ba'zi bir cheklanishlarga yo'l qo'yiladi. Masalan, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari talabalari amalda o'quv joylaridagi doimiy aholi soniga qo'shiladi.

3. Aholini tabiiy va mexanik harakati statistikasi.

Aholi sonini tug'ilishlar va vafot etishlar hisobiga o'zgarishi aholining tabiiy harakati deb ataladi.

Aholining tabiiy harakati avvalo mutloq ko'rsatkichlar bilan ifodalanadi: tug'ilishlar soni – T, vafot etganlar soni – VE, tabiiy o'sish soni – (T-VE). Shular qatoriga nikohdan o'tganlar soni – NO't va nikohdan o'chganlar soni – NO'ch ko'rsatkichlari ham kiradi.

Aholining tug'ilishi, vafot etishi va tabiiy o'sish darajasi va o'zgarishi kishilar hayotining ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlariga bog'liq. Bu ko'rsatkichlar avvalo ma'lum davr (masalan, bir yil) uchun mutloq miqdorlarda aniqlanadi va shu jarayonlar xaqida ma'lum fikr yuritish imkoniyatini bersa xam, lekin ular bunday tabiiy xarakterlarning intensivligi (tezligi) darajasini ifodalab bera olmaydi, chunki mamlakatlar aholisi soni xar xil. Masalan, ikkita mamlakatning har birida bir yilda 20 mingdan aholi tug'ilgan bo'lib, u mamlakatlarning o'rtacha yillik aholi soni birinchisida 40,0 mln, ikkinchisida 60 mln. kishiga teng. Tug'ilish darajasi qaysi mamlakatda yuqori yoki past ekanini aniqlash uchun bu jarayonlarning nisbiy darajalari aniqlanadi. Buning uchun tug'ilish, vafot etish va tabiiy o'sish absolyut sonini mamlakatning o'rtacha yillik aholi soniga bo'lish kerak. Statistika bunday ko'rsatkichni har bir ming kishiga nisbatan (promilleda) ifodalanadi.

4. Aholi tabiiy harakatini ifodalovchi absolyut va nisbiy ko'rsatkichlar: tug'ilishi, vafot etishi, tabiiy o'sishi koeffitsientlari.

Bunda aholining yil boshi va oxiridagi ikki xil sonini hisoblashdan maqsad, har xil ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarni aniqlash hisoblanadi: ularga uy-joy, bog'chayli, o'quv yurtlari binolari va kasalxonalarini qurishda har bir aholi yashaydigan punktning doimiy aholisi sonidan, shaxar transportini to'xtovsiz ishlashini va kunlik oziq-ovqat bilan ta'minlash maqsadida mavjud aholi sonidan kelib chiqishi kerak.

Ijtimoiy-iqtisodiy sharoit aholining hududlar bo'yicha tarqalishini va ayrim hudud yoki administrativ birliklar bo'yicha soni va zichligi aniqlanadi. Zichligini aniqlash uchun shu xududda yashovchi aholi sonini hudud kengligiga (km²) bo'lib aniqlanadi.

5. Aholi migratsiyasi turlari. Aholi migratsiyasining absolyut va nisbiy ko'rsatkichlari.

Aholining mexanik harakati yoki migratsiyasi deb, aholining bir aholi punktidan boshqa punktga o'tishi yoki bir aholi punktidan boshqa punktga kelishi tushuniladi. Aholining ichki va tashqi migratsiyasi mavjud. Ichki migratsiya (mamlakat ichida doimiy yashash joyini o'zgartirish), tashqi (mamlakatdan doimiy yashash uchun chiqib ketish), mavsumiy (yilning ma'lum davrlarida mavjud aholi sonining o'zgarishi), mayatnikli migratsiya (kishilarning xar kuni uyidan ish yoki o'qish joyiga, yoki aksincha xarakteriga aytiladi).

Aholining mexanik harakatlarini o'rganish uchun mutloq va nisbiy ko'rsatkichlardan foydalaniladi.

Absolyut ko'rsatkichlar – aholi punktiga kelganlar soni – K, aholi punktidan chiqib ketganlar soni – r; migratsiyaning absolyut o'sishi (k-r).

Nisbiy ko'rsatkichlar – migratsion jarayonlarning intensivligini ifodalaydi:

Kelish $K^t = K/\bar{A} \times 1000\%$;

Ketish $K^t = r/\bar{A} \times 1000\%$;

Mexanik o'sish $K^t = K-r/\bar{A} \times 1000\%$ yoki Kelish K^t -ketish K^t ;

6. Nikohdan o'tish va undan o'chish ko'rsatkichlari.

Tug'ilish va vafot etishning yosh koeffitsientlari. Masalan, vafot etishning yosh koeffitsienti ma'lum yoshdagi kishilarning vafot etish darajasini ifodalaydi:

Vafot etish $K^t = X_{yoshda} \text{ vafot etganlar soni} / \bar{A}_x \times 1000\%$

Uchinchi guruh - andozaviy koeffitsientlar bo'lib, ular aholini takror paydo bo'lishini hududlar bo'yicha yoki bir hududdagi har xil vaqtlar orasidagi o'zgarishlarni aniqlash imkoniyatini beradi.

Ikkita «A» va «V» aholi punktlari bo'yicha 2010 yilda quyidagi ma'lumotlar berilgan

YOshi, yil	A		V		Region
	VE koeffitsienti	Ax jamiga nisbatan %	VE koef. X	Ax, jamiga nisbatan %	Ax jamiga nisbatan %
0-30	2	60	2	30	42
30-60	6	30	5	30	41
60-yuqori	22	10	21	400	17
Jami	5,2	100	10,5	100	100

Nazorat uchun savollar

1. Aholi soni va tarkibini statistik o'rganish.
2. Aholini jinsi, millati, oilaviy holati, ma'lumotli darajasi va boshqa belgilar bo'yicha o'rganish.
3. Aholini tabiiy va mexanik harakati statistikasi.
4. Aholi tabiiy harakatini ifodalovchi absolyut va nisbiy ko'rsatkichlar: tug'ilishi, vafot etishi, tabiiy o'sishi.
5. Aholi migratsiyasi turlari. Aholi migratsiyasining absolyut va nisbiy ko'rsatkichlari.
6. Nikohdan o'tish va undan o'chish ko'rsatkichlari.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // "Xalq so'zi" gazetasi, 2020 yil 25 yanvar, № 19 (7521).
1. James McClave, Terry Sincich Statistics. Textbook. USA. hisoboty year.
2. Robert Jonsson Exercises in Statistical Inference with detailed solutions 1 st edition 2014 year.
3. Juha M. Alho and Bruce D. Spencer Statistical Demography and Forecasting 2005

4. Nabiyev X., Ayubjonov A.H., Sayfullaev S.N. Iqtisodiy statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 324 bet.
5. Nabiyev X., Axmedova M.Sh. Sanoat statistikasi O`quv qo`llanma. T.: TDIU, 2019. – 185 bet.
6. Axmedova M.Sh. Sanoat statistikasi fanidan amaliy mashg`lotlar. O`quv qo`llanma. T.: TDIU, 2020. – 155 bet.
7. Soatov N.M., X.Nabiev N.M., Nabiev D., Tillaxo`jaeva G.N. Statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 548 bet.
8. Statistika. Uchebnik. /Pod red. I.I. Eliseevoy. – M.: Prospekt,. – 448 str.
9. Xarchenko N.M. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. – M.: Dashkov i K., – 368 s.
10. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. / Pod red. YU.N. Ivanova. – M.: INFRA-M, o`tgan. – 736 str.
11. Soatov N. Statistika. Darslik. – T.: Abu Ali ibn Sino, 2003. – 743 bet.
12. Marcelo Fernandes Statistics for Business and Economics, USA, o`tgan year-150 p.
13. Daris Singpurwalla A Handbook of statistics: an Overview of Statistical Methods 1 st edition. year.

2-mavzu. Mehnat bozori statistikasi.(2 soat)

Reja:

- 1.Iqtisodiy faol aholi tushunchasi. Uning soni va tarkibi.
- 2.Bandlilik va ishsizlik statistikasi.
- 3.Iqtisodiy nafaol aholi tushunchasi. Uning soni va tarkibi.
- 4.Mehnat resurslari statistikasi. Mehnat resurslari sonini hisoblash usullari. Mehnat resurslari balansi.
- 5.Uning sxemasi va ko`rsatkichlar tizimi, uni tahlil qilishning asosiy yo`nalishlari. usullari.
- 6.Ishchi kuchi harakati statistikasi..
7. Ish vaqti fondlarining tarkibi.
8. Ish joylaridan foydalanish ko`rsatkichlari statistikasi.

1.Iqtisodiy faol aholi tushunchasi. Uning soni va tarkibi.

Mamlakatning doimiy aholisi iqtisodiy faol va nafaol aholi guruhlariga ajratiladi. Iqtisodiy faol aholi o`z ishchi kuchini mehnat bozoriga taqdim etadi va ish beruvchilar uni sotib oladilar. Iqtisodiy nafaol aholi esa ob`ektiv sabablar bilan mehnat bozorida ishtirok eta olmaydi.

Aholini kuzatish (ro`yxat o`tkazish) – bandlik va ishsizlik haqida ma`lumotlarni yig`ishda muhim o`rinni egallaydi. Bunday kuzatishlar aholining hamma qatlamlarini o`z ichiga olib, u bandlilik tarkibi va uning o`zgarishi, ishsizlar soni haqida to`la ma`lumotlarni olish va odatdagi usullarni qo`llab olingan statistik hisoblarda aks ettirilmaydigan mehnat faolligining xar xil formalarini hisoblash imkoniyatini beradi.

2.Mehnat resurslari statistikasi. Mehnat resurslari sonini hisoblash usullari.

Mehnat resurslarining soni, tarkibi va joylashishi haqida to'liq ma'lumotlarni aholi ro'yxati ma'lumotlaridan olish mumkin.

Ishchi kuchi bozorini holatini baholash uchun quyidagi nisbiy ko'rsatkichlar hisoblanadi:

1. Mehnatga layoqatli yoshdagi aholi koeffitsienti – umumiy aholi sonida mehnatga layoqatli aholi salmog'ini ifodalaydi.

2. Mehnatga layoqatli yoshdagi aholining mehnatga layoqatlilik K^t – mehnatga layoqatli aholining mehnatga layoqatli yoshdagi aholidagi salmog'ini ifodalaydi.

3. Aholini bandlilik K^t – band aholini umumiy aholi sonidagi salmog'ini ifodalaydi.

4. Mehnatga layoqatli yoshdagi aholini bandlilik K^t - mehnatga layoqatli yoshdagi aholini shu yoshdagi umumiy aholi sonidan salmog'ini ifodalaydi.

5. Mehnat resurslarini bandliligi K^t – band aholini umumiy mehnat resurslaridagi salmog'ini ifodalaydi.

6. Umumiy yuklama koeffitsienti – har 1000 ta mehnatga layoqatli yoshdagi kishilarga to'g'ri kelgan mehnatga layoqatsiz yoshdagi kishilar sonini ifodalaydi.

7. Mehnat resurslari o'rnini qoplash koeffitsienti – har 1000 mehnatga layoqatli yoshdagi kishilari to'g'ri kelgan 16 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlar soni.

8. Nafaqa yuklamasi koeffitsienti – har 1000 mehnatga layoqatli yoshdagi kishilarga to'g'ri kelgan nafaqaxo'rlar soni.

9. Ishsizlik darajasi – ishsizlar sonini iqtisodiy faol aholi soniga nisbati bo'lib, u foizlarda ifodalanadi.

10. Aholini iqtisodiy faollik darajasi – iqtisodiy faol aholini umumiy aholi sonidagi salmog'ini ifodalaydi.

3.Iqtisodiyotda band bo'lganlarning faoliyat sohasi, mulk formasi, xo'jalik yuritish formasi va mamlakat hududlari bo'yicha taqsimlanishini statistik o'rganish.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotida yuz berayotgan tub o'zgarishlar statistika oldiga yangi-yangi talablarni qo'yimoqda. Statistika oldiga mehnat bozorini o'rganish vazifasi qo'yilmoqda, shu jumladan, bandlilik va ishsizlik darajasi, ozod bo'lgan ishchi kuchini kasbiy tayyorlash va uning xarajatlari qiymati, aholining majburiy migratsiyasi kabi masalalarni o'rganish o'zbek statistika uslubiyatini xalqaro andozalar darajasiga etkazishni taqazo etadi. Bularni o'rganish uchun axborotlarning quyidagi yangi manbalaridan foydalaniladi:

- bandlilik xizmati idoralarining statistik hisoboti, bunda fuqarolarning ish qidirib qilgan murojaatlari, vaqtincha bo'sh o'rinlari va ishsizliklar o'z aksini topadi;

- aholining bandligi darajasini o'rganish maqsadida har kvartalda o'tkazilgan (oxirgi xaftada) tanlama kuzatish ma'lumotlari;

- migratsiya xizmatlari organlarining O'zbekiston milliy iqtisodiyotida ishlayotgan xorij fuqarolari haqidagi ma'lumotlari.

4. Korxonalar va tashkilotlarning xodimlarini asosiy va asosiy bo'lmagan faoliyatlari bo'yicha taqsimlanishi.

Mehnat organlarida ro'yxatga olingan ish bilan band bo'lmagan fuqarolar umumiy sonidan shu yilning oxiriga 16,2 ming kishi ishsiz maqomiga ega bo'lgan.

Iqtisodiy nafaol aholiga 15 yoshdan 72 yoshgacha bo'lgan aholining quyidagi kategoriyalari kiritiladi:

- kunduzgi bo'lim o'quvchilari, talabalari, magistrilari, aspirantlari, tinglovchi va kursantlari;

- nafaqaxo'r va nogironlar;
- uy xo'jaligida band bo'lganlar;
- ish qidirishni tugatganlar;
- ishlashi shart bo'lmaganlar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida mehnat bozorida yuz berayotgan jarayonlarni tahlil qilishning muhim quroli bo'lib, o'rtacha yillik miqdorlarda 1.01 va 1.07 ga nisbatan tuziladigan mehnat resurslaribalansi hisoblanadi. U mehnat resurslarining soni va tarkibi, ularning milliy iqtisod tarmoqlari va mulk formalari bo'yicha taqsimoti, ishsizlar va iqtisodiy nafaol aholi haqidagi ko'rsatkichlar tizimi bo'lib, u faqat mehnat statistikasi ma'lumotlari asosida emas, balki statistikaning boshqa tarmoqlari ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi. U jamiyatning ijtimoiy tuzilishini, mehnat bozorida talab va taqdimni o'rganish uchun muhim qurol bo'lib hisoblanadi.

1. Iqtisodiyot tarmoqlarida band bo'lgan xodimlar soni.

Respublikamiz hududlarida demografik rivojlanishning asosiy tendensiyasi tug'ilishning kamayishida hamda migratsiyaning salbiy qoldig'i ko'rinishida namoyon bo'lmoqda. Bu esa aholining yosh guruhlari tarkibiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Xususan, aholi yosh guruhlari tarkibida mehnatga layoqat yoshidan kichiklar ulushi 1991 yildagi 43,1 % dan 2010 yilga kelib 32,4% ga, mehnatga layoqat yoshidan kattalar ulushi esa 7,8% dan 7,3% ga kamaygan, mehnatga layoqatli aholining solishtirma salmog'i esa 49,1% dan 60,3 % gacha ko'paygan.

Mehnat resurslari – yoshi va sog'ligi bo'yicha mehnatga layoqatli va amalda iqtisodiyotda band yoki band bo'lmagan kishilar bo'lib, umumiy doimiy yashovchi aholining bir qismini tashkil etadi.

2. Ishchi kuchi harakati statistikasi.

Ishchi kuchi harakatini vaqt bo'yicha, korxonalar bo'yicha intensivligini o'rganish maqsadida quyidagi nisbiy ko'rsatkichlar aniqlanadi:

$$\text{Qabul qilish } K^t = \frac{\text{Ishga qabul qilinganlar soni}}{T_{\text{ro'yxatdagi}}} \times 100\%$$

$$\text{Ishdan bo'shash } K^t = \frac{\text{Ishdan bo'shaganlar soni}}{T_{\text{ro'yxatdagi}}} \times 100\%$$

$$\text{Xodimlar sonini to'ldirish } K^t = \frac{\text{Qabul qilinganlar soni}}{\text{Ishdan bo'shaganlar soni}} \times 100\%$$

$$\text{Xodimlar doimiylik } K^t = \frac{\text{O'rganilayotgan davrda ro'yxatda turgan xodimlar soni}}{T_{\text{ro'yxatdagi}}} \times 100\%$$

$T_{\text{ro'yxatdagi}}$ – korxonaning o'rtacha ro'yxatdagi xodimlari soni.

Ishga qabul qilish va undan bo'shash natijasida ishchi kuchi sonining o'zgarishi ishchi kuchi harakati deb ataladi. Uni ifodalash uchun quyidagi absolyut ko'rsatkichlar aniqlanadi:

- qabul qilish oboroti (ishga qabul qilinganligi xaqida buyruq chiqarilgan);
- ishdan bo'shash oboroti (ishdan bo'shamaganligi xaqida buyruq chiqarilgan);
- ishchi kuchi umumiy oboroti (qabul qilingan va bo'shaganlar umumiy soni).

7. Ish vaqti fondlarining tarkibi.

Ish kuchi soni va uning tarkibi bu sohadagi masalaning miqdor tomoni hisoblanadi, ish vaqti va undan foydalanish darajasi esa uning sifat tarafini belgilaydi. Ish vaqtdan foydalanishni tahlil qilish uchun ish vaqti fondlarini tarkibini o'rganishni, ish kuni va ish davri uzunligini, ishlagan ish vaqti xajmiga xar hil omillar ta'sirini o'rganishni taqozo etadi. Ish vaqti statistikasi – mexnat statistikasining bir bo'limi hisoblanadi.

Ish vaqtini yo'qotishni o'rganish mexnat muammolari bilan shug'ullanuvchi davlat organlari, ijtimoiy ta'minot bo'limlari, kasaba uyushmalari, korxonalar va tashkilotlarning rahbarining doimiy e'tiborida turadi.

Ish vaqti sarflangan mexnat meyorini ifodalaydi va u amaliyotda ikki ko'rsatkich yordamida o'lchanadi: 1) ishlagan kishi – kuni xodimning korxonalar ro'yxatida turgan va ishga kelgan kunlarini bildirib, unga ish vaqti davomida xaqiqiy ishlangan va ishlanmagan soatlar kiraveradi. Ishlangan kishi-kunlariga shu korxonada o'z xodimlari tomonidan amalda ishlangan kishi kunlari, bu korxonalar yo'llanmasi bilan boshqa korxonada ishlangan kishi-kunlari, shuningdek xizmat safarida bo'lgan xodimlarning ishlagan kunlari kiritiladi.

8. Ish joylaridan foydalanish ko'rsatkichlari statistikasi.

Amaliyotda quyidagi ish vaqti fondlarini bir-biridan ajratish lozim:

1. Kalendar ish vaqti fondi – korxonalar barcha xodimlariga to'g'ri kelgan kalendar kunlar sonini ifodalaydi va u quyidagicha hisoblanishi mumkin:

- o'rtacha ro'yhatdagi xodimlar sonini shu davrdagi kalendar kunlar soniga ko'paytiriladi; yoki

- ishga kelgan vakel magankishi-kunlar soni qo'shiladi.

2. Tabelvaqtfondi – ni aniqlash uchun kalendar vaqt fondidan bayram va dam olish kunlari ayriladi;

3. Eng ko‘p imkoniyatli ish vaqt fondi – ni aniqlash uchun tabel ish vaqti fondidan navbatdagi mexnat tatili kunlari ayriladi. Bu fond “Mexnat xaqida”gi qonunga asosan foydalanish mumkin bo‘lgan eng katta ish vaqti salohiyatini bildiradi.

1-jadval

N- mamlakat aholisining iqtisodiy faolligi

Ko‘rsatkichlar	2016	2017	2018	2018y.da 2016y. ganisbat an %
Aholi soni(yil oxiriga, mln.kishi)	24,8	25,7	26,3	106,0
Mehnat resurslari(ming kishi)	12594,0	13597,0	14180,0	112,6
Undan, iqtisodiy faol aholi	9018,4	9621,2	10224,0	113,4
SHu jumladan, iqtisodiyotda bandlar	8983,0	9589,0	10196,3	113,5
Ishsizlar	35,4	32,2	27,7	78,2
Mehnatga layoqatlik darajasi (%)	51,0	53,2	54,2	106,3
Iqtisodiy faollik darajasi (%)	71,6	71,8	72,1	100,7
Bandlik darajasi (%)	99,61	99,67	99,73	100,1
Ishsizlik darajasi (%)	0,39	0,33	0,27	69,2

Manba: Ekonomicheskoe obozrenie, yanvar 2018 y, 12 va 42-betlar

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Iqtisodiy faol aholi tushunchasi. Uning soni va tarkibi.
2. Mehnat resurslari statistikasi. Mehnat resurslari sonini hisoblash usullari.
3. Iqtisodiyotda band bo‘lganlarning faoliyat sohasi, mulk formasi, xo‘jalik yuritish formasi va mamlakat hududlari bo‘yicha taqsimlanishini statistik o‘rganish.
4. Korxonalar va tashkilotlarning xodimlarini asosiy va asosiy bo‘lmagan faoliyatlari bo‘yicha taqsimlanishi.
5. Iqtisodiyot tarmoqlarida band bo‘lgan xodimlar soni.
6. Ishchi kuchi harakati statistikasi.
7. Ish vaqti fondlarining tarkibi.
8. Ish joylaridan foydalanish ko‘rsatkichlari statistikasi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //”Xalq so‘zi” gazetasi, 2020 yil 25 yanvar, № 19 (7521).
2. James McClave, Terry Sincich Statistics. Textbook. USA.hisobotyyear.
3. Robert Jonsson Exercises in Statistical Inference with detailed solutions 1 st edition 2014 year.
4. Juha M. Alho and Bruce D. Spencer Statistical Demography and Forecasting 2005
5. Nabiyev X., Ayubjonov A.H., Sayfullaev S.N. Iqtisodiy statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 324 bet.
6. Nabiyev X., Axmedova M.Sh. Sanoat statistikasi O`quv qo`llanma. T.: TDIU, 2019. – 185 bet.
7. Axmedova M.Sh. Sanoat statistikasi fanidan amaliy mashg`lotlar. O`quv qo`llanma. T.: TDIU, 2020. – 155 bet.
8. Soatov N.M., X.Nabiev N.M., Nabiev D., Tillaxo`jaeva G.N. Statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 548 bet.
9. Statistika. Uchebnik. /Pod red. I.I. Eliseevoy. – M.: Prospekt,. – 448 str.
10. Xarchenko N.M. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. – M.: Dashkov i K,. – 368 s.
11. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. / Pod red. YU.N. Ivanova. – M.: INFRA-M, o`tgan. – 736 str.
12. Soatov N. Statistika. Darslik. – T.: Abu Ali ibn Sino, 2003. – 743 bet.
13. Marcelo Fernandes Statistics for Business and Economics, USA, o`tgan year-150 p.
14. Daris Singpurwalla A Handbook of statistics: an Overview of Statistical Methods 1 st edition. year.

3-mavzu. Aholi turmush darajasi statistikasi (2 soat)

Reja:

- 1.Aholi turmush darajasini ifodalovchi ijtimoiy-iqtisodiy indekatorlar tizimi.
- 2.Uy ho‘jaliklari byudjetini statistik kuzatish.
- 3.Aholining sotib olish qobiliyati, minimal yashash darajasi va kambag‘allik chegarasi.
- 4.Aholi turmush darajasini ifodalovchi umumiy ko‘rsatkichlari.
- 5.Ijtimoiy infratuzilma statistikasining ko‘rsatkichlari

1.Aholi turmush darajasini ifodalovchi ijtimoiy-iqtisodiy indekatorlar tizimi.

Aholi turmush darajasi kategoriyasi iqtisodiy adabiyotlarda har xil talqin qilinadi va uni aks ettiruvchi ko‘rsatkichlar tizimi ham turli xil ko‘rinishga ega bo‘lib, ularni uch guruhga ajratish mumkin: daromadlar, iste‘mol va yashash sharoitlari. SHu ko‘rsatkichlarning barchasi butun aholi miqyosida va aholining jon boshiga nisbatan hisoblanadi.

Aholining pul daromadlari hajmi, tarkibi, ulardan foydalanish yo'nalishlari va aholining ayrim guruhlarida orasida taqsimlanishi xaqidagi va boshqa ma'lumotlar asosida aholi turmush darajasini asosiy ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlari tuziladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlar o'rtacha va median ko'rsatkichlarda o'zgarish darajasi, uchrashish tezligi, to'plash, diferensiyalash va sotib olish qobiliyati kabilarda ifodalanadi. Ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlarni hisoblash makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni tuzishga qo'yilgan talablarga asosan, lekin ijtimoiy ko'rsatkichlarning o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olgan holda amalga oshiriladi.

2.Uy ho'jaliklari byudjetini statistik kuzatish.

Uy xo'jaliklarining ixtiyordagi daromadlari – uy xo'jaliklarining ishlab chiqarish faoliyatidan, mulkdan, shuningdek qayta taqsimlanish natijasida olgan daromadlarini: import va ishlab chiqarishda olingan subsidiyalarni va joriy transfertlarni qo'shib hisoblanadi.

Ixtiyordagi daromadlar hisobidan uy xo'jaliklarining oxirgi iste'moli harajatlari amalga oshiriladi, ular orasidagi farq esa ushbu sektor jamg'armasini tashkil etadi.

Uy xo'jaliklari olgan natural formadagi ijtimoiy transfertlar va ixtiyordagi daromadlar qo'shib tuzatish kiritilgan ixtiyordagi daromadni tashkil etadi (TKID):

$TKID=ID+IT$; bunda,

ID – ixtiyordagi daromadlar;

IT – ijtimoiy transfertlar.

Bu ko'rsatkich uy xo'jaliklarining oxirgi iste'molini aniqlash imkonini beradi. Iste'molning bunday tuzatish kiritilgan ko'rsatkichi – uy xo'jaliklarining amaldagi oxirgi iste'molini ifodalaydi. U iste'mol tovarlari va xizmatlarini sotib olish uchun qilingan harajatlarni va natural formada olingan ijtimoiy transfertlar qiymatlarini ifodalaydi.

3.Aholining sotib olish qobiliyati, minimal yashash darajasi va kambag'allik chegarasi.

Inson rivojlanish indeksi ($J_{i.r.}$) uchta omilning ta'sirini hisobga oladi:

- 1) umr uzunligi;
- 2) ta'lim olish darajasi;
- 3) jon boshiga ishlab chiqarilgan YAIM hajmi.

Bu ko'rsatkich ($J_{i.r.}$) turmush tarzini ifodalovchi uch ko'rsatkich asosida o'rtacha arifmetik usulda aniqlanadi:

$J_{i.r.}=1/3 \times (\sum J_{xi})$; bunda,

J_{xi} – turmush darajasi indikatorlari, shu jumladan:

J_{x1} – kutilayotgan umr uzunligi;

J_{x2} – aholining ta'lim olish darajasi (yig'ma ko'rsatkich: yoshi katta aholining savodxonlik darajasi va boshlang'ich, o'rta va oliy ma'lumot olayotgan yoshlar salmog'i);

J_{x3} – jon boshiga to'g'ri kelgan real YAIM hajmi, uni pulni sotib olish qobiliyatini e'tiborga olgan holda hisoblanadi AQSH dollarida).

Indeksning har bir omili hisoblanayotganda uning minimal va maksimal qiymati belgilangan andozasidan foydalaniladi va u bilan mamlakatdagi amaldagi ko'rsatkich solishtiriladi:

$$J_x = \frac{x_i \text{ amaldagi hajmi} - x_i \text{ minimal hajmi}}{x_i \text{ maksimal hajmi} - x_i \text{ minimal hajmi}}$$

Bo'lajak umr uzunligi indeksi hisoblanayotganda maksimal daraja sifatida 85 yosh olinadi, minimal daraja sifatida esa 25 yosh olinadi. Ta'lim olish indeksi hisoblanayotganda andozalar 100% va 0% deb olinadi, jon boshiga real YAIM hajmi indeksi – 100 va 5500 AQSH dollari olinadi.

Jon boshiga real YAIM hajmi ko'rsatkichi ishlab chiqarilgan, taqsimlangan va iste'mol qilingan darajani aks ettiradi. Umr ko'rish uzunligi ko'rsatkichi millatning sog'lomlik darajasini ifodalaydi. U mamlakatning iqtisodiy o'sish darajasiga, olib borilayotgan ijtimoiy siyosatga, meditsina xizmati darajasiga, ekologiyaga va boshqa omillarga bog'liq. Aholining ta'lim olish darajasi jamiyatning intellektual va ijodiy salohiyatini ifodalaydi.

BMT rivojlanish dasturining «1995 yilda inson rivojlanish darajasi tendensiyasi» nomli ma'ruzasida ta'kidlaganidek, oxirgi 30 yil mobaynida insoniyat o'z rivojida sezirarli o'sishga erishgan. Hozirgi vaqtda umr uzunligi 1960 yilga nisbatan 17 yilga ortgan. Bolalar o'imi esa yarmiga qisqargan.

1960 yildan 1995 yilgacha bo'lgan davrda butun dunyo bo'yicha hisoblangan inson rivojlanish koeffitsienti 247 foiz punktga o'sgan. Jumladan, aholi jon boshiga real YAIM ishlab chiqarish (solishtirma baholarda) 1,8 marta ortgan, o'rtacha umr uzunligi 50 yoshdan 64 yoshgacha ko'tarilgan, aholi savodxonlik darajasi esa 50% gacha ortgan.

4. Aholi turmush darajasini ifodalovchi umumiy ko'rsatkichlari.

Turmush darajasini uch xil yo'nalishda o'rganish mumkin:

- 1) barcha aholiga nisbatan;
- 2) uning ijtimoiy guruhlariga nisbatan;
- 3) har xil daromadga ega bo'lgan uy xo'jaliklariga nisbatan.

Rossiya Federatsiyasi iqtisodiyot vazirligi qoshidagi «iqtisodiy kon'yunktura va bashoratlash markazi» tomonidan 1992 yilda ishlab chiqilgan «Bozor iqtisodiyoti sharoitida aholi turmush darajasini ifodalovchi asosiy ko'rsatkichlar tizimi» zamonaviy talablarga javob beradi va ancha to'liq ishlangan. Uning 7 bo'limida 39ta ko'satkich keltirilgan:

1. Jamlovchi ko'rsatkichlar
2. Aholi daromadlari
3. Aholi harajatlari va iste'moli
4. Aholining pul jamg'armalari
5. Yig'ilgan mulk va turar joy
6. Aholining ijtimoiy tabaqalanishi
7. Aholining kam ta'minlangan qatlami.

Aholi turmush darajasini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimining oxirgi varianti BMT tomonidan 1978 yilda taqdim etilgan.

1. Tug‘ilish, vafot etish va boshqa aholini harakterlaydigan ko‘rsatkichlar
2. Turmushning sanitariya-gigiena sharoitlari
3. Oziq-ovqat mahsulotlarini iste‘mol qilish
4. Turar joy sharoitlari
5. Ta‘lim va san‘at
6. Mehnat sharoiti va bandlilik
7. Aholining daromadlari va harajatlari
8. YAshash qiymati va iste‘mol baholari
9. Transport vositalari
10. Dam olishni tashkil etish
11. Ijtimoiy ta‘minot
12. Insonning erkinligi

5. Ijtimoiy infratuzilma statistikasining ko‘rsatkichlari.

Iste‘mol hajmi, uning dinamikasi va tarkibi inson turmush darajasining muhim elementlari bo‘lib hisoblanadi. MDH mamlakatlarida iste‘molchi manfaatini himoya qiluvchi qonunlar aktlari qabul qilingan, ular minimal daromad, pensionerlarni, nogironlarni ijtimoiy ta‘minoti, bahoning ortishi va inflyasiya natijasida aholining ijtimoiy himoyalash kabilar, shuningdek «Iste‘molchi huquqini himoyalash haqida»gi qonun qabul qilinib, unda fuqarolarning huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarini ximoya qilish asoslari yaratilgan.

Xalqaro andozalarni tashkil etish tashkiloti (ISO) ham iste‘molchilar manfaatlarini himoya qiladi.

Aholi iste‘moli statistikasining asosiy vazifasi iste‘molning natural va qiymat ko‘rsatkichlarini, individual va oilaviy iste‘mol byudjetlarini, iste‘mol harajatlari tarkibini va iste‘molning elastikligini va uning dinamikasini o‘rganishdan iborat.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Aholining turmush darajasi ko‘rsatkichlari qanday aniqlanadi?
2. Aholining turmush tarzi ko‘rsatkichlari qanday aniqlanadi?
3. Iste‘mol savatchasi qanday aniqlanadi?
4. Kambag‘allik chizig‘i qanday aniqlanadi?
5. Aholiga xizmat ko‘rsatish ko‘rsatkichlari qanday aniqlanadi?
6. Turmush darajasini umumlashtiruvchi ko‘rsatkichlari deganda nimani tushunasiz?
7. Aholining daromadlari tarkibi nimalar kiradi?
8. Nominal ish haqi va nominal daromadlar deganda nimani tushunasiz?
9. Iste‘mol narxlari indeksi nimani ifodalaydi?
10. Aholining uy-joy sharoitlarini tavsiflashda qanday ko‘rsatkichlardan foydalaniladi?

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //”Xalq so‘zi” gazetasi, 2020 yil 25 yanvar, № 19 (7521).
2. James McClave, Terry Sincich Statistics. Textbook. USA.hisobotyear.
3. Robert Jonsson Exercises in Statistical Inference with detailed solutions 1 st edition 2014 year.
4. Juha M. Alho and Bruce D. Spencer Statistical Demography and Forecasting 2005
5. Nabiyev X., Ayubjonov A.H., Sayfullaev S.N. Iqtisodiy statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 324 bet.
6. Nabiyev X., Axmedova M.Sh. Sanoat statistikasi O`quv qo`llanma. T.: TDIU, 2019. – 185 bet.
7. Axmedova M.Sh. Sanoat statistikasi fanidan amaliy mashg`lotlar. O`quv qo`llanma. T.: TDIU, 2020. – 155 bet.
8. Soatov N.M., X.Nabiev N.M., Nabiev D., Tillaxo`jaeva G.N. Statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 548 bet.
9. Statistika. Uchebnik. /Pod red. I.I. Eliseevoy. – M.: Prospekt,. – 448 str.
10. Xarchenko N.M. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. – M.: Dashkov i K,. – 368 s.
11. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. / Pod red. YU.N. Ivanova. – M.: INFRA-M, o`tgan. – 736 str.
12. Soatov N. Statistika. Darslik. – T.: Abu Ali ibn Sino, 2003. – 743 bet.
13. Marcelo Fernandes Statistics for Business and Economics, USA, o`tgan year-150 p.
14. Daris Singpurwalla A Handbook of statistics: an Overview of Statistical Methods 1 st edition. year.

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

AMALIY MASHG‘ULOT UCHUN TAVSIYALAR

Amaliy mashg‘ulot **maqsadi** tinglovchilarning nazariy bilimlarini amaliy jihatdan mustahkamlashga qaratilgan. Mashg‘ulotlar respublikamizdagi ilg‘or korxonalar va tashkilotlarda o‘tkaziladi hamda amaliy faoliyat bilan mashg‘ul bo‘lgan amaliyotchilar bilan hamkorlikda o‘tkaziladi. Mashg‘ulot davomida tinglovchilar kadrlarni innovatsion boshqarish, innovatsion faoliyat rivojlanishida axborot – kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llanishi, korxonalarda innovatsion faoliyatni boshqarish tajribasi, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish, innovatsion loyihalarni iqtisodiy samaradorligini monitoring qilish, O‘zbekistonda milliy innovatsion tizimning rivojlanishi to‘g‘risida amaliy ko‘nikmalar hosil qiladilar.

1 - amaliy mashg‘ulot: Axoli statistikasi (8 soat)

Dars shakli baxs-munozara. Ishning maqsadi tinglovchilarda real sektor rivojlanishning mohiyati, iqtisodiyot va uning shakllanishi hamda amal qilishi xususiyatlarini muhokama etish va ko‘nikma hosil etishdan iborat.

Ishni bajarish uchun quyidagi masalalar muhokama etiladi:

1. Aholi soni va tarkibini statistik o‘rganish.
2. Aholini jinsi, millati, oilaviy holati, ma‘lumotli darajasi va boshqa belgilar bo‘yicha o‘rganish.
3. Aholini tabiiy va mexanik harakati statistikasi.

Muhokama uchun savollar

Nazorat savollari: Aholi tabiiy harakatini ifodalovchi absolyut va nisbiy ko‘rsatkichlar: tug‘ilishi, vafot etishi, tabiiy o‘sishi koeffitsientlari. Aholi migratsiyasi turlari. Aholi migratsiyasining absolyut va nisbiy ko‘rsatkichlari.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //”Xalq so‘zi” gazetasi, 2020 yil 25 yanvar, № 19 (7521).
2. James McClave, Terry Sincich Statistics. Textbook. USA.hisobotyyear.
3. Robert Jonsson Exercises in Statistical Inference with detailed solutions 1 st edition 2014 year.
4. Juha M. Alho and Bruce D. Spencer Statistical Demography and Forecasting 2005
5. Nabiyev X., Ayubjonov A.H., Sayfullaev S.N. Iqtisodiy statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 324 bet.
6. Nabiyev X., Axmedova M.Sh. Sanoat statistikasi O`quv qo`llanma. T.: TDIU, 2019. – 185 bet.
7. Axmedova M.Sh. Sanoat statistikasi fanidan amaliy mashg`lotlar. O`quv qo`llanma. T.: TDIU, 2020. – 155 bet.

8. Soatov N.M., X.Nabiev N.M., Nabiev D., Tillaxo'jaeva G.N. Statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 548 bet.
9. Statistika. Uchebnik. /Pod red. I.I. Eliseevoy. – M.: Prospekt,. – 448 str.
10. Xarchenko N.M. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. – M.: Dashkov i K,. – 368 s.
11. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. / Pod red. YU.N. Ivanova. – M.: INFRA-M, o'tgan. – 736 str.
12. Soatov N. Statistika. Darslik. – T.: Abu Ali ibn Sino, 2003. – 743 bet.
13. Marcelo Fernandes Statistics for Business and Economics, USA, o'tgan year-150 p.
14. Daris Singpurwalla A Handbook of statistics: an Overview of Statistical Methods 1 st edition. year.

Internet saytlari.

1. www.economy.gov.ru
2. www.uza.uz
3. www.uzland.uz
4. www.stability.uz
5. Corresponding author: maryann.feldman@unc.edu, University of North Carolina, Chapel Hill, NC 27514;
6. University of North Carolina, Chapel Hill (thadji01@email.unc.edu); London School of Economics (t.e.kemeny@lse.ac.uk);
7. University of North Carolina, Chapel Hill (llanahan@email.unc.edu)
8. www.wikipedia.org/

2-amaliy mashg'ulot: Mehnat bozori statistikasi.(2 soat)

Dars shakli: Debat usuli. Ishning maqsadi Iqtisodiy faol aholi tushunchasi. Uning soni va tarkibi. Bandlilik va ishsizlik statistikasi.Iqtisodiy nofaol aholi tushunchasi. Uning soni va tarkibi.

Quyidagi masalalar o'rtaga tashlanadi:

- Mehnat resurslari statistikasi. Mehnat resurslari sonini hisoblash usullari.
- Mehnat resurslari balansi. mehnat resurslarining shakllanishi, uning huquqiy muhofazasi, himoyasini ta'minlash va boshqarish borasida muammolarni ilgari surish va muhokama etish. Bunda ilmiy texnika ishlanmalarini tijoratlashtirish, ilmiy kashfiyotlar, ixtirolar va litsenziyalashdagi to'siqlar borasida debat uyushtiriladi.

Nazorat savollari: Ishchi kuchi harakati statistikasi. Ish vaqti fondlarining tarkibi. Ish joylaridan foydalanish ko'rsatkichlari statistikasi Iqtisodiyotning sof foydasi (sof foyda yoki sof aralash daromad). Iqtisodiyotning yalpi foydasi (yalpi foyda yoki yalpi aralash daromad).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //”Xalq so‘zi” gazetasi, 2020 yil 25 yanvar, № 19 (7521).
2. James McClave, Terry Sincich Statistics. Textbook. USA.hisobotyear.
3. Robert Jonsson Exercises in Statistical Inference with detailed solutions 1 st edition 2014 year.
4. Juha M. Alho and Bruce D. Spencer Statistical Demography and Forecasting 2005
5. Nabiyev X., Ayubjonov A.H., Sayfullaev S.N. Iqtisodiy statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 324 bet.
6. Nabiyev X., Axmedova M.Sh. Sanoat statistikasi O`quv qo`llanma. T.: TDIU, 2019. – 185 bet.
7. Axmedova M.Sh. Sanoat statistikasi fanidan amaliy mashg`lotlar. O`quv qo`llanma. T.: TDIU, 2020. – 155 bet.
8. Soatov N.M., X.Nabiev N.M., Nabiev D., Tillaxo`jaeva G.N. Statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 548 bet.
9. Statistika. Uchebnik. /Pod red. I.I. Eliseevoy. – M.: Prospekt,. – 448 str.
10. Xarchenko N.M. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. – M.: Dashkov i K., – 368 s.
11. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. / Pod red. YU.N. Ivanova. – M.: INFRA-M, o‘tgan. – 736 str.
12. Soatov N. Statistika. Darslik. – T.: Abu Ali ibn Sino, 2003. – 743 bet.
13. Marcelo Fernandes Statistics for Business and Economics, USA, o‘tgan year-150 p.
14. Daris Singpurwalla A Handbook of statistics: an Overview of Statistical Methods 1 st edition. year.

Internet saytlari.

1. www.economy.gov.ru
2. www.uza.uz
3. www.uzland.uz
4. www.stability.uz
5. Corresponding author: maryann.feldman@unc.edu, University of North Carolina, Chapel Hill, NC 27514;
6. University of North Carolina, Chapel Hill (thadji01@email.unc.edu); London School of Economics (t.e.kemeny@lse.ac.uk);
7. University of North Carolina, Chapel Hill (llanahan@email.unc.edu)
8. www.wikipedia.org/

3-amaliy mashg'ulot: Aholi turmush darajasi statistikasi (6 soat)

Dars shakli: Keys - stadi.

Keys-stadi – Aholi turmush darajasi statistikasi.

Muhokama qilinadigan masalalar:

1. Aholi turmush darajasini ifodalovchi ijtimoiy-iqtisodiy indekatorlar tizimi.
2. Uy ho'jaliklari byudjetini statistik kuzatish.

Nazorat savollari: Aholining sotib olish qobiliyati, minimal yashash darajasi va kambag'allik chegarasi. Aholi turmush darajasini ifodalovchi umumiy ko'rsatkichlari. Ijtimoiy infratuzilma statistikasining ko'rsatkichlari.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // "Xalq so'zi" gazetasi, 2020 yil 25 yanvar, № 19 (7521).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // "Xalq so'zi" gazetasi, 2020 yil 25 yanvar, № 19 (7521).
3. James McClave, Terry Sincich Statistics. Textbook. USA.hisobotyear.
4. Robert Jonsson Exercises in Statistical Inference with detailed solutions 1 st edition 2014 year.
5. Juha M. Alho and Bruce D. Spencer Statistical Demography and Forecasting 2005
6. Nabiyev X., Ayubjonov A.H., Sayfullaev S.N. Iqtisodiy statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 324 bet.
7. Soatov N.M., X.Nabiev N.M., Nabiev D., Tillaxo'jaeva G.N. Statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 548 bet.
8. Soatov N. Statistika. Darslik. – T.: Abu Ali ibn Sino, 2003. – 743 bet.

Internet saytlari.

1. www.economy.gov.ru

2-ilova

Guruhlarning ishlashini baholash jadvali

Guruh	Baholash mezonlari	
	Prezentatsiya (mazmuni, ma'nosi va xulosalarning isboti uchun) A'lo – 2 ball Yaxshi – 1,5 ball Qoniqarli – 1 ball Qoniqarsiz – 0,5	Muammoli masalaning echimi uchun (to'g'riligi va echimning ketma-ketligi uchun) A'lo – 2 ball Yaxshi – 1,5 ball Qoniqarli – 1 ball Qoniqarsiz – 0,5 ball
1.		
2.		

V. KEYSLAR BANKI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM
VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Axmedova Mavluda SHavkatovna

KEYS

Toshkent viloyati «MUZIMPEKS» birlashmasi misolida

“Aholi turmush darajasida asosiy fondlar statistikasi”

Toshkent -2022

PEDAGOGIK ANNOTATSIYA

1. **Fanning nomi:** “Iqtisodiy statistika” .

Mavzuning nomi: “Aholi turmush darajasida asosiy fondlar statistikasi” mavzusiga moslangan keys.

2. **Berilgan keysning maqsadi:** Asosiy fondlarning takror ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarini Toshkent viloyati “MUZIMPEKS” birlashmasining 2019 yildagi “Asosiy vositalar harakati to‘g‘risidagi hisoboti” ma’lumotlari asosida hisoblaymiz;

Kutilayotgan natijalar: Birlashma faoliyatini o‘rgangan holda, bilimni chuqurlashtirish, asosiy fondlarni yaratish uchun sarflangan mablag‘larni miqdorini aniqlash, asosiy fondlar miqdorini, tarkibini va foydalanish darajasini tahlilini o‘rganib chiqish va berilgan muammolarni echish. Keys muqaffaqiyatli echish uchun talabalar **quyidagi natijalarga** erishishlari lozim: qishloq xo‘jaligida, turli mulk shakllaridagi xo‘jaliklarda, mintaqalarda asosiy fondlar miqdorini, ularning tarkibi va xolatini, ularning xarakterini aniqlash, asosiy fondlar bilan ta‘minlanish darajasini baholash, foydalanishni iqtisodiy samaradorligini taxlil etish.

3. **Mazkur keys institutsional tizimning** real faoliyat asosida ishlab chiqilgan;

4. **Keysda ishlatilgan ma’lumotlar manbai** quyidagilardan iborat: Toshkent viloyati «MUZIMPEKS» birlashmasining 2019 yildagi “Asosiy vositalar harakati to‘g‘risidagi hisoboti” ma’lumotlari asosida, ushbu korxonaning nizomi, Toshkent viloyati qishloq xo‘jaligining statistik ma’lumotlari.

5. **Mazkur keys dala tadqiqotlari** asosida syujetli toifasiga kiradi. Holat birlashmaning tahliliy ko‘rsatkichlari asosida tuzilgan. Keysning ob‘ekti bo‘lib: Toshkent viloyati «MUZIMPEKS» birlashmasi hisoblanadi. Ushbu keys ma’lumotlar va dalillar asosida ishlab chiqilgan. U tuzilmaviy va katta hajmdagi keys – stadi hisoblanadi.

6. **Didaktik maqsadlarga ko‘ra** keys – tahlillarni o‘rgatish va baholash hisoblanadi. SHu sababdan, keys muammosining shakllanishi va tuzilishi uning masalasining echimida algoritm va tahlil asosida ishlab chiqilgan. Gologramma sifatida ba’zi ma’lumotlar nazariy jihatdan berilgan bo‘lib, qo‘shimcha axborotlar muammoli holatlarni amaliy mashg‘ulotlarda o‘z echimlariga ega bo‘ladi.

Keysning afzalliklariga quyidagilar kiradi: O‘quv darsining keys – texnologiya o‘qitish bo‘yicha, talabalarning o‘zi tashkil etgan ish faoliyatining ta‘minlovchi va uning natijaviy bahosini belgilovchi “Holatliy tahlil varaqasi” mavjud.

7. Ushbu keys – “Mehnat statistikasi”, “Iqtisodiy statistika”, “ Sanoat statistikasi”, fanlarining mashg‘ulotlarida foydalanish mumkin.

MUNDARIJA

	KIRISH	
1.	«MUZIMPEKS» birlashmasiga iqtisodiy tavsifnoma	
2.	«MUZIMPEKS» birlashmasining boshqaruv tizimi haqida ma'lumot	
3.	«MUZIMPEKS» birlashmasining asosiy fondlari haqida ma'lumot.	
3.1.	Tadqiqotlar tizimida asosiy fondlarning holati va harakatini ifodalovchi ko'rsatkichlarini o'rganish	
3.2.	Asosiy fondlarning holati va harakati to'g'risidagi «MUZIMPEKS» birlashmasining 2019 yilgi ko'rsatkichlari tahlili	
4.	Talabalarga beriladigan mulohaza uchun savollar	
5.	Talabalar uchun uslubiy qo'llanmalar	
6.	O'quv - uslubiy materiallar.	
7.	Keysologning javob varianti.	
8.	Amaliy mashg'ulotlarda muammoli holatlarni (keysarlarni) echish bo'yicha o'qitish texnologiyasi	

KIRISH

Respublikamiz hukumatining faoliyat ko'rsatayotgan tadbirkorlik faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash siyosati hozirgi vaqtda, ayniqsa, qishloq joylarda iqtisodiy infrastrukturani ishbilarmon tadbirkorlar tomonidan takomillashtirish va qo'shimcha mahsulot ishlab chiqarish uchun qulay imkoniyatlar yaratmoqda.

Ko'p xarajatlar talab qilinishiga qaramay, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ko'paytirish tadbirkorlar oldida turgan dolzarb vazifalardan eng asosiysi hisoblanadi.

Quyidagi ma'lumotda «MUZIMPEKS» birlashmasining ish faoliyati haqida asosiy tushunchalar, asosiy fondlar miqdorini, tarkibini va foydalanish darajasi xaqida va boshqa ma'lumotlar berilgan.

Asosiy fondlarning ayrim turlari naturada, umumiy hajm va tarkibi pul qiymatida hisobga olinadi, chunki asosiy foydalarni pul qiymatida hisoblash shu ho'jalikda asosiy fondlarni yaratish uchun sarflangan mablag'larni miqdori, shuningdek, asosiy fondlarning etishtirilgan mahsulotlarga o'tgan qiymatini aniqlash imkonini beradi. Natijada asosiy fondlarning takror ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini hisobot ma'lumotlaridan foydalanib aniqlash mumkin bo'ladi.:

Mazkur keysda ushbu birlashmaning hisoblangan har bir ko'rsatkichi mustaqil iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib, birlashmada asosiy fondlarni yaratish uchun sarflangan mablag' miqdorini aniqlash imkonini beradi. Qishloq xo'jalik korxonalarining buhgalteriya hisobida asosiy fondlar boshlang'ich qiymatida hisobga olinadi. SHu bilan birga asosiy fondlar turli vaqtlarda hosil qilinadi, demak ularning baholari ham turlicha buladi. SHu sababli asosiy fondlarni qiymatiga qarab taqqoslab bulmaydi va ularning dinamikasini ham o'rganish qiyin bo'ladi. Asosiy fondlarni taqqoslashni ta'minlash uchun ularni inventarizatsiyasi o'tkazilib aniq vaqtdagi qiymatiga ko'ra qaytadan baholash muammolarini hal etishga, hamda ularning echishiga yordam beradi.

Keysda masalaning echimi orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- mazkur mavzu bo'yicha bilimni chuqurlashtirish;
- individual va guruhlarda muammoning echimi tahlilini va qaror qabul qilish ko'nikmalarini ishlab chiqish;
- mantiqiy fikr yuritishni jonlantirish;
- mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalariga ega bo'lish;
- o'quv ma'lumotlarni o'rganish darajasini tekshirish.
- tovar strategiyalarni ishlab chiqish yo'llari;

1. «MUZIMPEKS» birlashmasiga iqtisodiy tavsifnoma

Tashkilotning manzili:

Tashkilotning to'liq nomlanishi:

«MUZIMPEKS» birlashmasi

Tashkilotning tashkil etilgan yili:

Toshkent viloyati Zangiota tumani Hokimining 1998 yil 10 martdagi 234-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tgan.

Tashkilotning shakli:

«MUZIMPEKS» birlashmasi yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, tumani Hokimining 1997yil 22 martdagi 70-sonli qaroriga asosan ro'yxatga olingan.

Tashkilotning faoliyat turi:

«MUZIMPEKS» birlashmasi quyidagi faoliyat turlari bilan shug'ullanadi:

- chorvachilik, parrandachilik, go'shtini qayta ishlash va kolbasa mahsulotlarini ishlab chiqarish.
- qishloq xo'jaligi mahsulotlari etishtirish, sotib olish, qayta ishlash, saqlash hamda bozorlarda sotish, shu jumladan, o'z savdo shaxobchalari orqali sotish;
- chorvachilik va parrandachilik faoliyati bilan shug'ullanish, chorva mahsulotlarini qayta ishlash, saqlash, sotib olish va sotish;
- savdo do'konlarini tashkil qilish va savdo-sotiq faoliyati bilan shug'ullanish hamda maishiy xizmat shaxobchalari ochish;
- issiqxonalar barpo etish va ularda issiqxona mahsulotlari etishtirib, aholiga sotish hamda bog'dorchilik va uzumchilik faoliyati bilan shug'ullanish;
- tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish va raqobatbardosh mahsulotlarini ko'paytirib, jahon bozoriga olib chiqish.

Xo'jalikning mexnat faoliyati go'sht va parrandachilik mahsulotlarini qayta ishlash va aholiga maishiy xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan bo'lib, ushbu fermer xo'jaligi o'zida bir nechta xususiy tadbirkorlarni birlashtirib, shu jumladan, chorvachilik hamda go'shtdan kolbasa mahsulotlari ishlab chiqarish bilan shug'ullanadi. Asosiy ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar 20 turdan ortiq bo'lib, kolbasa, sosiska, sardelka, dudlangan kolbasa, tuxum, parranda go'shti, mol go'shti va bozorda bo'lmagan, yangi talabga javob beradigan mahsulotlarni tashkil qilib, sifatli, xorijiy mahsulotlar bilan raqobatlasha oladigan go'sht mahsulotlari ishlab chiqariladi. Ushbu fermer xo'jaligi dastlab besh xildagi kolbasa mahsulotlari ishlab chiqargan bo'lsa, hozirda 11 xildagi kolbasa, 4 xilda sosiska va 2 xildagi vetchina, makaron mahsulotlari hamda sardelka mahsulotlarini ishlab chiqarish yo'lga qo'yilgan.

Tashkilotning maqsad va vazifalari:

- ishlab chiqarishni yanada kuchaytirish va halqaro miqyosda kengaytirish;
- shahar aholisi va mahalliy aholini o'zining sifatli mahsulotlari bilan ta'minlash;

- joylarda savdo shaxobchalarini tashkil etish va qulay sharoitda aholiga keng xizmat ko'rsatish;
- tabiiy oziq-ovqat va go'sht mahsulotlarini ko'paytirish va daromad olish.

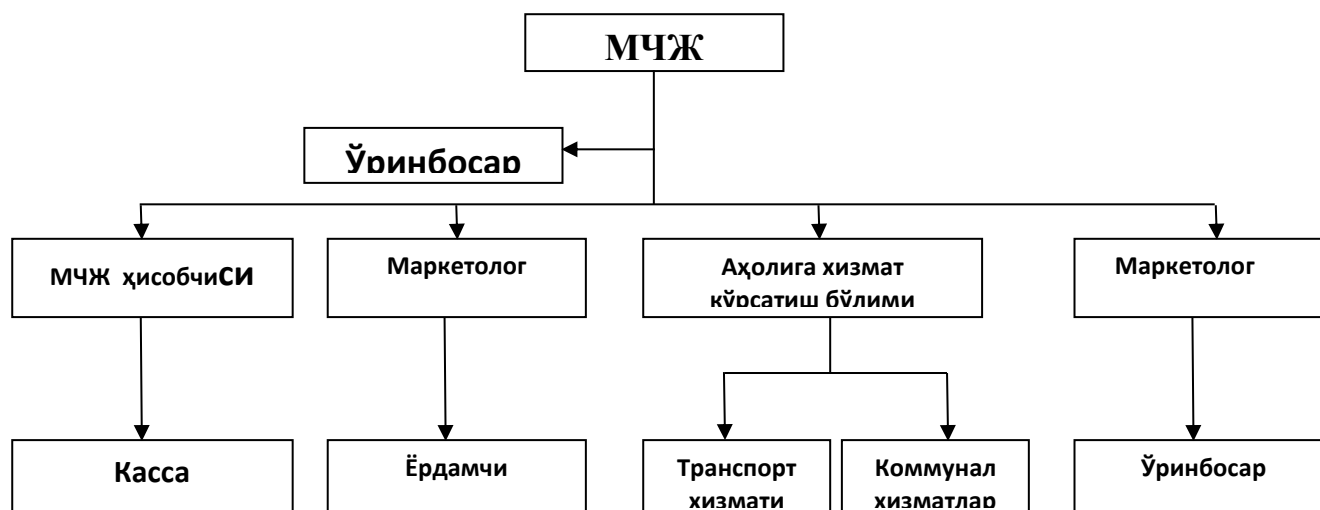
2. « MUZIMPEKS » BIRLASHMASINING BOSHQARUV TIZIMI HAQIDA MA'LUMOT

Tashkilotning boshqaruv tuzilishi:

«MUZIMPEKS» birlashmasi yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, davlat tomonidan boshqarilmaydi. «MUZIMPEKS» birlashmasi xususiy bo'lganligi sababli, «MUZIMPEKS» birlashmasining 2000 yilda tasdiqlangan va Toshkent viloyati Zangiota tumani Hokimining 2000 yil 10 mayidagi 305-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tgan nizomining V bandiga asosan ish yuritiladi. «MUZIMPEKS» birlashmasi nizomining V-17 bandida yozilishicha, «MUZIMPEKS» birlashmasiga 18 (o'n sakkiz) yoshga to'lgan, qishloq xo'jaligida tegishli malaka va ish tajribasiga ega bo'lgan, muomalaga layoqatli xo'jalik a'zolaridan biri rahbarlik qilishi mumkin. «MUZIMPEKS» birlashmasining rahbariyatidan tashqari mahalliy ishsizlar sonini kamaytirish maqsadida «MUZIMPEKS» birlashmasi yaqin atrofdagi mahallaning 100 nafardan ortiq a'zosini xo'jalikda mehnat qilishga jalb etgan. Olingan 100 nafardan ortiq ishchi kuchini malakasini oshirish uchun kerakli chora-tadbirlarni amalga oshirilgan bo'lib, «MUZIMPEKS» birlashmasi iqtisodiyotini ko'tarish va ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni raqobatbardosh va yuqori sifatli bo'lishini ta'minlash vazifasi birlashma zimmasiga olingan.

Tashkilotning boshqaruv shakli:

« MUZIMPEKS» birlashmasining tashkiliy tuzilmasi va boshqaruv faoliyatining umumiy ko‘rinishi

1-rasm. «MUZIMPEKS» birlashmasining tashkiliy tuzilmasining umumiy ko‘rinishi

Tashkilotning chet el bilan hamkorligi:

«MUZIMPEKS» birlashmasining chet el mamlakatlari bilan aloqalarini 2000 yillardan boshlab yo‘lga qo‘ygan. CHet ellik fermer xo‘jaliklari bilan o‘z faoliyatini yurgizish va mahsulotlarini jahon bozoriga olib chiqish uchun «MUZIMPEKS» birlashmasining rahbariyati chet ellik mutaxassislarni O‘zbekistonga taklif qilib,

«MUZIMPEKS» birlashmasining ishchilari va xodimlarini o‘qitdi, hamda ularning malakasini oshirdi.

3. «MUZIMPEKS» birlashmasining asosiy fondlari haqida ma‘lumot.

3.1 Tadqiqotlar tizimida asosiy fondlarning holati va harakatini ifodalovchi ko‘rsatkichlarini o‘rganish.

Asosiy fondlarning ayrim turlari naturada, umumiy hajm va tarkibi pul qiymatida hisobga olinadi, chunki asosiy foydalarni pul qiymatida hisoblash shu ho‘jalikda asosiy fondlarni yaratish uchun sarflangan mablag‘larni miqdori, shuningdek asosiy fondlarning etishtirilgan mahsulotlarga o‘tgan qiymatini aniqlash imkonini beradi. Statistika amaliyotida asosiy fondlarni pulga chaqib baholashning turli usullari bor:

-Asosiy fondlarni boshlang‘ich (dastlabki) to‘liq qiymati. Bunga fondning dastlabki sotish (ishlab chiqarish) bahosi, uni keltirib ko‘rish va o‘rnatish harajatlari qiradi;

-To'liq tiklangan qiymat. Bu shu vaqtning o'zida hozirgi baholarda fondning takror ishlab chiqilgan qiymatidir. Bu qiymat asosiy fondlarni qaytadan baholash jarayonida aniqlanadi;

-Boshlang'ich to'liq qiymatidan eskirgan, eyilgan qiymatni chiqarib tashlagandan qolgan qiymat. Bu asosiy fondlarning to'liq qiymati bilan ularning eskirgan, eyilgan qiymati o'rtasidagi tafovutdir;

-Tiklangan bahodan eskirgan, eyilgan qism qiymatini chiqarib tashlagandan so'ng qiymati. Bu asosiy fondlarning to'liq tiklangan qiymati bilan eskirgan, eyilgan qiymati o'rtasidagi tafovutdir;

Bu usullarda hisoblangan har bir ko'rsatkich mustaqil iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib xo'jalikda asosiy fondlarni yaratish uchun sarflangan mablag' miqdorini aniqlash imkonini beradi. Qishloq xo'jalik korxonalarining buхгалteriya hisobida asosiy fondlar boshlang'ich qiymatida hisobga olinadi. SHu bilan birga asosiy fondlar turli vaqtlarda hosil qilinadi, demak ularning baholari ham turlicha buladi. SHu sababli asosiy fondlarni qiymatiga qarab taqqoslab bulmaydi va ularning dinamikasini ham o'rganish qiyin bo'ladi. Asosiy fondlarni taqqoslashni ta'minlash uchun ularni inventarizatsiyasi o'tkazilib aniq vaqtdagi qiymatiga ko'ra qaytadan baholanadi. Asosiy fondlarni qayta baholash sobiq ittifoq davrida oxirigi marta 1972 yilda davlatimiz musttaqilligidan so'ng 1993 va 1994 yillarda o'tkazilgan.

Ishlab chiqarish jarayonida qatnashaverib asosiy fondlar eskiradi, emiriladi shu bilan birga ular ma'naviy jihatidan ham eskiradi. Eskirish qiymatini qoplash va yangilash maqsadida asosiy fondlarning amortizatsiya fondi tashkil etiladi. Xar yili oldindan belgilangan me'yor bo'yicha asosiy fondlar qiymatidan amortizatsiya ajratishlari hisoblanib, fondlarga o'tkaziladi. Amortizatsiya ajratmalar me'yorlar xukumat qarorlari bilan belgilanadi. O'zbekiston Respublikasining soliq kodeksining 23 moddasiga muvofiq 1998 yil 1 yanvardan asosiy fondlarning guruhlariga qarab quyidagi amortizatsiya normalari 5%, 8%, 10 %, 15%, 20 % belgilangan.

Asosiy fondlarni takror ishlab chiqarishni tasniflash uchun ularni hisobot davrdagi (asosiy bir yillik) xarakterini tasniflovchi balanslardan keng foydalaniladi. Balans jadval shaklida tuzilib yo'llari buyicha asosiy fondlarni turlari, ustunlar bo'yicha ularni o'zgarishlari yil boshidagi holati, yil davomida kelib tushgan, yil davomida chiqarilgan, yil oxirigi holati ko'rsatiladi.

Asosiy fondlarning takror ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini quyidagi hisobot ma'lumotlaridan foydalanib aniqlash mumkin:

1. Xo'jalikning yillik hisoboti tarkibidagi 3-shakl bo'yicha tuzilgan «Asosiy vositalar harakati to'g'risidagi hisobot» ma'lumotlari;

2. 11-shaklda tuzilgan davlat statistika hisoboti tarkibidagi «Asosiy vositalarning mavjudligi, harakati va tarkibi» to'g'risidagi 1-bo'lim ma'lumotlari.

Asosiy fondlarning takror ishlab chiqarish ko'rsatkichlari quyidagi koeffitsientlar orqali ifodalanadi va o'rganiladi:

1. Asosiy fondlarning o'sish koeffitsienti;
2. Asosiy fondlarning qo'shimcha o'sish koeffitsienti;
3. Asosiy fondlarning eskirish koeffitsienti;
4. Asosiy fondlarning yaroqlilik koeffitsienti;

5. Asosiy fondlarning safini to'ldirish koeffitsienti;
 6. Asosiy fondlarning yangilanish koeffitsienti;
- 3.2. Asosiy vositalarning holati va harakati to'g'risidagi «Qorako'l» birlashmasining 2013 yilgi ko'rsatkichlari tahlili.

Asosiy fondlarning takror ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini Toshkent viloyati «MUZIMPEKS» birlashmasining 2021 yildagi «Asosiy vositalar harakati to'g'risidagi hisoboti» ma'lumotlari asosida hisoblaymiz. Ular quyidagi jadvalda keltirilgan.

Asosiy vositalarning holati va harakati to'g'risidagi
2021 yil ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich- larning Nomi	Boshlang'ich qiymati, mln.so'm				Eskirishi, mln.so'm		Qoldiq qiymati, mln.so'm	
	Yil boshiga qoldiq	Yil kirimi	CHiqim	Yil oxiriga qoldiq	Yil boshiga	Yil oxiriga	Yil boshiga	Yil oxiriga
1.Bino,inshoot, uzatish moslamasi	707,4	229,6	23,3	913,7	229,0	265,0	478,4	648,7
2.Mashina va jihozlar	275,0	49,8	32,3	292,5	119,8	112,0	155,2	180,5
3.Transport vositalari	74,4	51,3	2,5	123,2	27,4	29,2	47,0	94,0
4.Ishchi va mahsuldor chorva mollari	1373,7	1027,5	453,9	1947,3	-	-	1373,7	1947,3
5.Boshqa asosiy fondlar	64,6	1,4	2,8	63,4	20,2	19,3	44,4	44,1
Jami	2495,1	1359,6	514,8	3340,1	396,4	425,5	2098,7	2914,6

4. Talabalarga beriladigan mulohaza uchun savollar

1. Moddiy-texnik baza deganda nimani tushunasiz?
2. Ishlab chiqarish fondlari to'g'risida tushuncha.
3. Asosiy fondlar deb nimaga aytiladi?
4. Aylanma fondlarning ta'rifi.
5. Asosiy fondlarning guruhlari va ularning ta'rifi.
6. Qishloq xo'jalik ishlab chiqarishiga oid bo'lgan asosiy ishlab chiqarish fondlarining ta'rifi.

7. Asosiy ishlab chiqarish fondlarining takror ishlab chiqarish ko'rsatkichlari.
8. Asosiy ishlab chiqarish fondlarining eskirishi va yaroqliligi ko'rsatkichlarini aniqlash va ta'riflash.
9. Xo'jalikning asosiy ishlab chiqarish fondlari bilan ta'minlanish ko'rsatkichlari.
10. Asosiy fondlardan foydalanish samaradorlik ko'rsatkichlarini ayting va mazmunini ta'riflang.

5. Talabalar uchun uslubiy qo'llanmalar

Muammo:

Asosiy fondlarning takror ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini hisoblash *Vazifalar:*

1. Asosiy fondlarning o'sish koeffitsienti;
2. Asosiy fondlarning qo'shimcha o'sish koeffitsienti;
3. Asosiy fondlarning eskirish koeffitsienti;
4. Asosiy fondlarning yaroqlilik koeffitsienti;
5. Asosiy fondlarning safini to'ldirish koeffitsienti;
6. Asosiy fondlarni hisobdan chiqarish koeffitsientini qisoblash

Echish algoritmi:

Ushbu jadval ma'lumotlaridan (asosiy fondlarning balansidan) *Asosiy fondlarning o'sish koeffitsientini* aniqlash uchun ularning yil oxiridagi qiymatini yil boshidagi qiymatiga bo'lish kerak, ya'ni quyidagicha aniqlanadi:

$$\text{Asosiy fondlarning ushbu koeffitsienti} = \frac{\text{Asosiy fondlarning yil oxiridagi qiymati}}{\text{Asosiy fondlarning yil boshidagi qiymati}} \cdot 100$$

Ushbu koeffitsient asosiy fondlarning o'sish darajasini ifodalaydi, ya'ni ularning yil oxiridagi hajmi yil boshiga nisbatan necha foizni tashkil qilganligini bildiradi.

Asosiy fondlarning qo'shimcha o'sish koeffitsienti ikki xil usul orqali aniqlanadi.

Birinchi usul. Asosiy fondlarning mutloq o'sish miqdorini asosiy fondlarning yil boshidagi boshlang'ich qiymatiga bo'lish orqali aniqlanadi:

$$\text{Qo'shimcha ushbu koeffitsienti} = \frac{\text{Asosiy fondlarning mutloq o'sish miqdori}}{\text{Asosiy fondlarning yil boshidagi qiymati}} \cdot 100$$

Asosiy fondlarning mutloq o'sish miqdorini aniqlash uchun yil oxiridagi boshlang'ich qiymatidan yil boshidagi boshlang'ich qiymatini chegirib tashlash kerak.

Ikkinchi usul. Asosiy fondlarning o'sish koeffitsientidan 100 foizni chegirib tashlash orqali aniqlanadi:

$$\text{Qo'shimcha ushbu koeffitsienti} = \text{Asosiy fondlarning o'sish koeffitsienti} - 100\%$$

Qo'shimcha o'sish koeffitsienti asosiy fondlar hajmi yil (davr) oxirida yil (davr) boshiga nisbatan necha foizga oshganligini (yoki kamayganligini) ko'rsatadi.

Asosiy fondlarning qo‘shimcha o‘shish ko‘rsatkichi milliy boylikning uning asosiy qismi hisobiga jamg‘arilishini ifodalaydi, ya’ni milliy boylikni asosiy fondlar hisobiga jamg‘arilayotgan hajmining oshayotganini ifodalaydi. SHu bilan bir qatorda moddiy-texnik bazaning mustahkamlanayotganligini ifodalaydi.

Asosiy fondlarning eskirish koeffitsienti ham davr (yil) boshiga, ham davr (yil) oxiriga aniqlanadi. Ushbu koeffitsientni aniqlash uchun eskirish summasini 100 foizga ko‘paytirib asosiy fondlarning boshlang‘ich qiymatiga bo‘linadi:

$$\text{Эскириш коэффициенти} = \frac{\text{Асосий фондларниё эскириш суммаси} \times 100}{\text{Асосий фондларниё бошлангич киймати}}$$

Eskirish koeffitsient asosiy fondlarning texnik holatiga baho berishda qo‘llaniladi. Ushbu koeffitsient qancha yuqori bo‘lsa, asosiy fondlar holati shuncha yomonlashgan bo‘ladi.

Asosiy fondlarning yaroqlilik koeffitsienti ikki xil usul orqali aniqlanadi:

Birinchi usul. Asosiy fondlarning qoldiq qiymatini 100 foizga ko‘paytirib, asosiy fondlarning boshlang‘ich qiymatiga bo‘lish orqali aniqlanadi:

$$\text{Яроқлилиқ коэффициенти} = \frac{\text{Асосий фондларниё қолдиқ киймати} \times 100}{\text{Асосий фондларниё бошлангич киймати}}$$

Ikkinchi usul. 100 foizdan eskirishi koeffitsientini ayirish orqali aniqlanadi.

$$K_{я} = 100\% - K_{э}$$

Asosiy fondlar safini to‘ldirish koeffitsientini aniqlash uchun yil davrida ishga tushirilgan, sotib olingan va boshqa yo‘llar bilan kiringa olingan fondlar qiymatlarining yig‘indisini yil oxiridagi asosiy fondlar qiymatiga bo‘lish kerak. Ushbu koeffitsientni fondlarning yil boshidagi qiymatiga nisbatan aniqlashni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Asosiy fondlarning yangilanish koeffitsientini aniqlash uchun yil davomida ishga tushirilgan va sotib olingan yangi asosiy fondlarning qiymatini ularning yil oxiridagi umumiy qiymatiga bo‘lish kerak:

$$\text{Янгиланиш коэффициенти} = \frac{\text{йил давомида ишга татирилган янги асосий фондлар киймати} \times 100}{\text{Асосий фондларниё йил охиридаги умумий киймати}}$$

Bu koeffitsient jami asosiy fondlar va shu jumladan ularning aktiv qismi bo‘yicha ham hisoblanadi. Bu koeffitsient yil oxiridagi jami asosiy fondlar hajmiga nisbatan yangi asosiy fondlar qiymatining egallagan hissasini bildiradi. Bu ko‘rsatkich ma’lum darajada iqtisodiyotdagi texnika taraqqiyotini ham ifodalaydi. Bu koeffitsientni yil boshidagi qiymatiga nisbatan hisoblashni tavsiya qilamiz.

Asosiy fondlarni hisobdan chiqarish koeffitsientini hisoblash uchun yil davomida har xil yo‘llar bilan hisobdan chiqarilgan asosiy fondlar qiymatlarining jamini asosiy fondlarning yil boshidagi jami qiymatiga bo‘lish kerak:

$$\text{Hisobdan chiqarish koeffitsienti} = \frac{\text{Hisobdan chiqarilgan jami asosiy fondlar qiymatlarining jami}}{\text{Asosiy fondlarning yil boshidagi jami qiymatiga}} \cdot 100$$

Asosiy fondlarning eskirishi tufayli hisobdan chiqarish koeffitsientini aniqlash uchun eskirishi, eyilishi, qariganligi natijasida hisobdan chiqarilgan asosiy fondlarning qiymatini jami asosiy fondlarning yil boshidagi qiymatiga bo‘lish kerak.

Holatiy tahlilning varaqasi

Tahlil bosqichining nomi	Tahlil bosqichining mazmuni	Tahlil bosqichi	Baholash mezonlari
1. Holatiy tahlil	1. Holatning aniq ko‘rinishi va masalaning hal etilishi, echilishi uchun aniq ma’lumotlar. 2. Holatning eng muhim hususiyatlari: Nima bo‘lmoqda? Holatning natijalarini shakllanishi qanday?		1 – 0.5 ball 2 – 1 ball
2. Muammoning shakllanishi	Muammoda aks ettiruvchi asosiy hususiyatlar: 1. Asosiy fondlarning o‘shish koeffitsienti; 2. Asosiy fondlarning qo‘shimcha o‘shish koeffitsienti; 3. Asosiy fondlarning eskirish koeffitsienti; 4. Asosiy fondlarning yaroqlilik koeffitsienti; 5. Asosiy fondlarning safini to‘ldirish koeffitsientini; 6. Asosiy fondlarni hisobdan chiqarish koeffitsientini qisoblash.		A) – 0.5 ball B) – 0.5 ball V) – 1 ball
3. Holatning ishtirokchilarini aniqlash	«MUZIMPEKS» birlashmasining iqtisodiy tavsifnomasi, ish faoliyati va tarkibi, boshqarish tizimi		1 ball
4. Bozor kon’yunkturasi	Asosiy fondlarning holatini aniqlash va ularning afzallik yoki talabga javob		2 ball

holatning o'rganish	berish holatini o'rganib chiqish.		
5. Korxonalarni taqqoslash yoki ularning bozordagi o'rnini egallashi	A) Raqobatchi korxonalarining bozordagi mavqeini aniqlash; B) Taqqoslash natijalari aniqlanadi		A) 1.0 ball B) 1.5 ball
6. Korxonaning SWOT tahlili yoki mavjud bo'lgan usullarda echish	1) Raqobatbardosh korxonalar korxonalarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash. 2) Ushbu tahli asosida korxonaning imkoniyatlarini aniqlash.		1) 1.5 ball 2) 2 ball
7. Muqobil variantlarini bilish va eng alternativ holatini tanlash	Holatiy masalaning alternativ echimlarni bildirish: bo'lishi mumkin bo'lgan yo'nalishlarni bildirish. Har bir alternativlarni baholash. Salbiy va ijobiy tomonlarini ko'rsatish. Eng zo'r alternativani tanlash.		1.5 ball
8. Echimni ishlab chiqish	Masalaning echimini hal qilmoq va ishlab chiqish, tovarlar assortimenti strategiyasini ishlab chiqish.		2 ball

6. O'quv - uslubiy materiallar

Ishlab chiqarish jarayonini tashkil etishning muhim omillaridan bo'lib, asosiy va aylanma fondlar bilan ta'minlanishi hisoblanadi.

Asosiy va aylanma fondlar vujudga kelishi bo'yicha qishloq xo'jalik mahsuloti va boshqa tarmoqlar iqtisodining mahsulotiga bo'linadi.

Korxonada mahsuloti hisobidan yuzaga kelgan asosiy fondlar xo'jalikda foydalanish yoshiga yotgan mevali daraxtlar, ishchi va mahsuldor mollardan tashkil topadi. Qishloq xo'jalik mahsuloti hisobidan yuzaga kelgan aylanma fondlar o'z ichiga o'simlikchilik va chorvachilikdagi tugallanmagan ishlab chiqarishni hamda ishlab chiqarish ehtiyoji uchun ishlatiladigan tayyor mahsulotning ayrim qismini (urug', ozuqa va b.q) oladi.

Korxonada mahsulotiga tegishli bo'lmagan, ya'ni boshqa tarmoq iqtisodiga tegishli bo'lgan qishloq xo'jalik asosiy fondlariga imoratlar, inshootlar, transport vositalari, mashina va jihozlar va boshqalar kiradi, aylanma fondlariga o'g'it, zaxarliximikalar va boshqa sanoat mahsulotlari kiradi.

Takror ishlab chiqarishdagi rolga qarab moddiy-texnik baza mehnat vositalari va mehnat predmetlariga bo'linadi.

Mehnat vositalari moddiy ne'matlardan tashkil topgan bo'lib, ular yordamida ishlovchilar mehnat predmetlariga ta'sir o'tkazadi. Bularga mehnat qurollari va mehnat moddiy sharoitlarini ifodalovchi ne'matlar kiradi.

Mehnat qurollariga mashinalar va jihozlar, inventarlar, ishchi va mahsuldor mollar kiradi. Mehnat moddiy sharoitlarini ifodalovchi ne'matlarga imorat va inshootlar, aloqa vositalari va boshqalar kiradi.

Mehnat predmetlari moddiy ne'matlar bo'lib, ishlovchilarning mehnatining ta'siri ostida ulardan yangi moddiy ne'matlar yaratiladi. Bularga urug', ozuqa, yosh va boquvdagi mollar va boshqa ne'matlarni kiritish mumkin.

Korxonalarining ish faoliyatida, mehnat vositalari va mehnat predmetlari uzluksiz ravishda ishtirok etadi. Ular mahsulot ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonida ishtirok etishiga qarab asosiy va aylanma fondlarga bo'linadi. Boshqacha aytganda mehnat vositalari *asosiy fondlar* deb, mehnat predmetlari esa *aylanma fondlar* deb ataladi.

Mahsulot ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonida ko'p yillar davrida xizmat qiluvchi, o'zlarining eskirgan qismini yaratilgan mahsulot yoki ko'rsatilgan xizmat qiymatiga o'tkazib boruvchi, o'z natura shaklini saqlab qoluvchi mehnat vositalari asosiy fondlar deb ataladi. Bularga traktor, kombayn, transport vositalari, imoratlar, inshootlar va boshqa mehnat vositalarini misol qilib ko'rsatish mumkin.

Mahsulot ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonida bir marta ishtirok etuvchi, o'z qiymatini yaratilgan mahsulot yoki ko'rsatilgan xizmat qiymatiga to'liq o'tkazuvchi, o'z natura shaklini yo'qotuvchi mehnat predmetlari aylanma fondlar deb aytiladi.

Bularga urug'lik, em-xashak, o'g'it, yoqilg'i va moylash materiallari, kam baholi buyumlar kabi mehnat predmetlari kiradi.

Korxonalarda asosiy fondlar ikki guruhga bo'linadi:

1. Asosiy ishlab chiqarish fondlari;
2. Noishlab chiqarish asosiy fondlari.

Ishlab chiqarish jarayonida bevosita ishtirok etib, moddiy ne'mat yaratuvchi mehnat vositalari asosiy ishlab chiqarish fondlari hisoblanadi.

Korxonalarining asosiy ishlab chiqarish fondlari o'z navbatida ikki katta guruhga bo'linadi:

1. Korxonada ishlab chiqarishiga oid bo'lgan asosiy ishlab chiqarish fondlari;
2. Korxonada ishlab chiqarishiga oid bo'lmagan asosiy ishlab chiqarish fondlari.

Korxonada ishlab chiqarishiga oid bo'lgan asosiy ishlab chiqarish fondlari o'z navbatida quyidagi uch guruhga bo'linib o'rganiladi:

1. O'simlikchilik sohasida band bo'lgan asosiy ishlab chiqarish fondlari;
2. CHorvachilik sohasida band bo'lgan asosiy ishlab chiqarish fondlari;
3. Umumxo'jalik yo'nalishiga oid bo'lgan asosiy ishlab chiqarish fondlari.

Korxonada ishlab chiqarishiga oid bo'lmagan asosiy ishlab chiqarish fondlariga qishloq xo'jalik korxonasi tarkibidagi sanoat, qurilish, savdo va ovqatlanish tarmoqlarida band bo'lgan asosiy ishlab chiqarish fondlari kiradi.

Ishlab chiqarish jarayonida bevosita qatnashmaydigan, ammo ishlab chiqarish faoliyatini yuritish uchun shart-sharoit yaratib beruvchi mehnat vositalari noishlab chiqarish asosiy fondlari bo'lib hisoblanadi. Bularga qishloq xo'jalik korxonasi tarkibidagi tibbiyot, maorif, madaniy-oqartuv, sport sohalarida xizmat qiluvchi asosiy fondlar kiradi.

Har bir guruh tarkibidagi asosiy vositalar o'z xususiyatlaridan kelib chiqib, bir necha turlarga bo'linib, o'rganiladi. SHu jumladan asosiy ishlab chiqarish fondlari 11-shalkdagi davlat statistika hisobotining «Asosiy vositalarning mavjudligi, harakati va tarkibi» nomli 1-bo'limda quyidagi turlarga bo'linib, hisobga olingan:

1. Binolar;
2. Inshootlar;
3. Uzatish qurilmalari;
4. Mashina va asbob-uskunalar;
5. Transport vositalari;
6. Asboblari, ishlab chiqarish va xo'jalik ashyolari;
7. Ish hayvonlari;
8. Mahsuldor mollar;
9. Ko'p yillik mevali daraxtlar;
10. Asosiy vositalarning boshqa turlari.

Asosiy va aylanma fondlar qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining asosiy omillari bo'lganligi uchun ham ularning holati va harakatini hamda ulardan foydalanish darajasini o'rganish va statistik tahlil qilish katta ahamiyatga egadir. SHu nuqtai nazardan asosiy fondlar statistikasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Korxonada turli mulk shakllaridagi xo'jaliklarda, mintaqalarda asosiy fondlarning miqdori, tarkibi, tarkibiy tuzilishi va dinamikasini o'rganish;
2. Asosiy fondlarning holati va harakatini ifodlovchi (takror ishlab chiqarish) ko'rsatkichlarini aniqlash va dinamikasini o'rganish;
3. Asosiy ishlab chiqarish fondlari bilan ta'minlanish darajasini aniqlash va statistik tahlil qilish;
4. Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligi ko'rsatkichlari dinamikasini statistik tahlil qilish;
5. Aylanma fondlarning tarkibi, tarkibiy tuzilishi va dinamikasini o'rganish;
6. Aylanma fondlar bilan ta'minlanish darajasini va ulardan foydalanish samaradorligi ko'rsatkichlarini statistik tahlil qilish.

7. KEYSOLOGNING JAVOB VARIANTI

Ushbu jadval ma'lumotlaridan (asosiy fondlarning balansidan) foydalanib, asosiy fondlarning takror ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini hisoblash tartibini ko'rib chiqamiz. Asosiy fondlarning mutloq o'sishi yil oxirida yil boshiga nisbatan 845 mln. so'mni tashkil qilgan: $3340,1 - 2495,1 = + 845$ mln.so'm.

1. Asosiy fondlarning o'sish koeffitsienti:

$$K_{a\phi y} = \frac{3340,1}{2495,1} \cdot 100 = 133,9 \%$$

Demak, o'sish koeffitsienti 133,9% ni tashkil qilgan.

2. Asosiy fondlarning qo'shimcha o'sish koeffitsienti. Bu ko'rsatkich ikki xil usul bilan aniqlanadi:

$$1) K_{a\phi\kappa y} = \frac{845}{2495,1} \cdot 100 = 33,9 \%$$

$$2) \text{ёки } 133,9 - 100 = 33,9 \%$$

Demak, asosiy fondlar hajmi yil oxirida yil boshiga nisbatan 33,9 % ga oshgan.

3. Asosiy fondlarning eskirish koeffitsienti:

$$\text{Yil boshida: } K_{a\phi\vartheta} = \frac{396,4}{2495,1} \cdot 100 = 15,9 \%$$

$$\text{Yil oxirida: } K_{a\phi\vartheta} = \frac{425,5}{3340,1} \cdot 100 = 12,7 \%$$

Birlashma bo'yicha asosiy fondlarning eskirish darajasi 3,2 foizga kamaygan, demak fondlar ahvoli yaxshilangan, yaroqlilik darajasi oshgan.

4. Asosiy fondlarning yaroqlilik koeffitsienti:

$$\text{Yil boshida: } K_{a\phi\pi} = \frac{2098,7}{2495,1} \cdot 100 = 84,1 \%$$

$$\text{ёки } 100 - 15,9 = 84,1 \%$$

$$\text{Yil oxirida: } K_{a\phi\pi} = \frac{2914,6}{3340,1} \cdot 100 = 87,3 \%$$

$$\text{ёки } 100 - 12,7 = 87,3 \%$$

Asosiy fondlarning yaroqlilik darajasi yil oxirida yil boshiga nisbatan 3,2 foizga oshgan.

5. Asosiy fondlar safini to'ldirish koeffitsienti:

$$K_{a\phi m} = \frac{1359,6}{3340,1} \cdot 100 = 40,7\%$$

Demak, asosiy fondlar safi har xil yo'llar bilan 40,7 foizga kengaytirilgan.

6. Asosiy fondlarni hisobdan chiqarish koeffitsienti:

$$J_{a\phi x u} = \frac{514,8}{2495,1} \cdot 100 = 20,6 \%$$

Yil davrida har xil yo'llar bilan xo'jalik hisobidan chiqib ketgan fondlar hajmi 20,6 foizni tashkil qiladi.

8. Amaliy mashg'ulotlarda muammoli holatlarni echish bo'yicha (keys o'qitish texnologiyasi

Mavzu	Tovar assortimenti strategiyasini ishlab chiqish
Talabalar soni: 25 –30	Vaqti 4 soat
O'qitish shakli	Amaliy mashg'ulotda muammoli holatni echish orqali bilimni chuqurlashtirish.
Amaliy mashg'ulot rejasi	1. Keys – stadiga kirish va nazariy jixatdan yoritib berish. 2. Bilimni chuqurlashtirishning va muammoning dolzarbligi. 3. Birlashmaning asosiy fondlar qolatini o'rganish.

	<p>3. Muammoning shakllanishi va uni echish yo‘llari.</p> <p>4. Keys – stadini guruhlarda echish.</p> <p>5. Diskussiya orqali muammoli holatni echish g‘oyalari ko‘rib chiqish.</p> <p>6. Eng muqobil variantini tanlash va natijalarni prezentatsiya qilish.</p> <p>7. Guruhlarning ishlash faoliyatini va maqsadga erishilganlik natijalarini baholash va xulosa chiqarish.</p>
<i>O‘quv mashg‘ulotining maqsadi:</i>	Asosiy fondlarning takror ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarini hisoblash va ulardan foydalanish samaradorligini yoritib berish.
<p><i>Pedagogik vazifalar:</i></p> <p>Muammoli holatning hususiyatlarini tavsiflab va tasniflab beradi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Keysda birlashmaning faoliyati va asosiy vositalar holati bilan tanishtiradi va tahlil qiladi; • Muammoni ajratish va uni aniqlab, echish ketma - ketligini ishlab chiqishni o‘rgatadi; • Keysda muammoning ma’lumotlarini boshqaruv va ishlab chiqarishni tizimini yaxshilash uchun hisob - kitoblar o‘tkazadilar, hamda yakuniy xulosalar chiqaradilar; 	<p><i>O‘quv faoliyatning natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Birlashmaning faoliyati va holatini o‘rgangan holda muammoni aniqlaydi va korxonaga taaluqli muammolarni tavsiflab beradilar; -Muammoli holatning ko‘nikmalarini va uning shaklidagi kichik muammolarning iqtisodiy asoslangan echimlarini ishlab topmoq; -Birlashmaning faoliyatini hisobga olgan holda muammoni echilishning ketma – ketligini aniqlaydi; - Iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan ishlash yo‘llarini, bashorat qilish, statistik ma’lumotlar tahlili bilan ishlab chiqarish yo‘llarini optimal variantini tanlaydi va mazkur birlashmaning asosiy vositalariga bo‘lgan munosabatlarini aniqlaydi;
<i>O‘qitish uslubi</i>	Keys-stadi uslubi savol-javob, muammolarni echish
<i>O‘qitish shakli</i>	Amaliy mashg‘ulotda frontal va individual ishlash, guruhlarda ishlash.
<i>O‘qitish vositalari</i>	Ma’ruzalar matni, o‘quv daftarlari, namoyon materiallar (ma’ruzachi tomonidan prezentatsiya-slayd), lazer proektor, kompyuter texnologiyalari, grafik organayzerlar (sxemalar, rasmlar, jadvallar),
<i>O‘qitish shartlari</i>	Texnik vositalar bilan ta’minlangan guruhlar bilan ishlash uchun mo‘ljallangan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	mustaqil o‘rganish uchun savollar beriladi, uy vazifasi uchun slaydlar tayyorlaydi.

Amaliy mashg'ulotning texnologik kartasi

Ishning bosqichlari va vaqti	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	O'qituvchi	Talaba
1–bosqich. Tayyorlov qismi (10 min)	<p>1.1. Mazkur keysning mutaxassislik yo'nalishiga ta'sirini tushuntiradi va tanishtiradi;</p> <p>1.2. Mashg'ulotning nomini, o'tkazish jarayonini, rejalashtirayotgan maqsad va natijalarni e'lon qiladi.</p> <p>1.3. O'rganib chiqish uchun keysga taaluqli qo'llanmalar va tarqatma materiallar tarqatadi.</p> <p>1.4. Taklif etilgan «Qorako'l» birlashmasining faoliyati bilan tanishtiradi.</p> <p>1.5. Mustaqil ishlash uchun, holatiy tahlil varaqasini tarqatadi.</p> <p>1.6. Guruhlarda ishlash instruksiyasini tushuntirib o'tadi.</p>	Tinglaydilar va yozib oladilar
2-bosqich Asosiy qism (130 min)	<p>2.1. Nazariy va amaliy tomondan taqqoslangan yangi materialni o'rganishning tashkil qiladi. Buning uchun qisqa tarzda birlashmalarda asosiy fondlarning takror ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini hisoblash borasida, qilinadigan ishlar haqida nazariy jihatdan gapirib beradi. Bu esa amaliy mashg'ulotning rejasiga asoslanib, ekranda jadvallar, chizmalar, rasmlar tariqasida ko'rsatiladi va u sharhlanadi.</p> <p>2.2. Birlashmaning holati bilan muzokarani tashkillashtiradi va quyidagi mashg'ulotning asosiy savollariga amaliyot bilan bog'lagan holda javob beradi:</p> <p>1. «MUZIMPEKS» birlashmasi bu darajaga erishish sabablarini ayting va u marketingning qaysi elementlaridan doimiy holda foydalanadi?</p> <p>2. «MUZIMPEKS» birlashmasi maqsadli segmentlari haqida gapirib bering.</p> <p>3. «MUZIMPEKS» birlashmasi shakllanayotganda qanday muammolarga</p>	<p>Eshitadilar, konspektlarda qisqa tarzda yozib boradilar.</p> <p>Savollar javob berishadi va daftarlariga yozib boradilar. Savollarni aniqlaydilar, muhokama qiladilar va tushunmagan joylarini so'raydilar.</p>

	<p>duch kelgan?</p> <p>2.3. Talabalarni guruhlariga bo‘ladi va guruhlarda ishlash jarayonini eslatadi. Keys bilan ishlash uchun individual yoki guruhlarda ishlash jarayoni uchun topshiriqlar beradi.(1-ilova Jamoa ishlab chiqqan holatliy tahlil varaqasini to‘ldiradilar, muqobil g‘oyalarni tanlab oladilar va baholaydilar.</p> <p>2.4. O‘quv faoliyatiga maslahat beradi va yo‘naltiradi. Individual va jamoa ish faoliyatini “holatliy tahlil varaqasini” tekshiradi va baqolaydi.</p> <p>2.5. Prezentatsiyani tashkillashtiradi, muhokama qiladi va o‘zaro baholaydi.</p> <p>2.6. MUZIMPEKS birlashmasining faoliyati to‘g‘risida savollar berishni tavsiya etadi. Natijaviy holda «MUZIMPEKS» birlashmasi vakilining javoblarini mashg‘ulotning rejasiga mos ravishda amaliyotga bog‘langanligini kengaytirib xulosa qiladi. SHu boisdan korxonaning imkoniyatlari qanday va kelajakda faqat oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan shug‘ullanadimi?</p> <p>yo‘llarini ko‘rsatadi</p> <p>2.7. Javoblarni tekshirib, baho beradi va muhokama qiladi. Muammoning tahlili va xolatning echimiga alohida e‘tibor beradi. 2-ilova)</p> <p>2.8. Keysning o‘z echim variantini e‘lon qiladi va namoyish qiladi.</p>	<p>O‘quv topshiriqlarni bajaradilar.</p> <p>Guruhlar natijalarning prezentatsiya qiladilar. Diskussiyada qatnashadilar, savollar beradilar va o‘zaro ba‘o‘laydilar.</p>
<p>3–yakuniy bosqich (20 min)</p>	<p>3.1. Natijalarga yakuniy xulosalar qiladi, talabalarining e‘tiborini asosiy nuqtalarga qaratadilar, xulosalar qiladilar va baxolaydilar.</p> <p>3.2.«MUZIMPEKS» birlashmasining faoliyatini tahlil qilish talabalarining yo‘nalishlariga va bo‘lajak kasblariga ta’sirini anglatib o‘tadi.</p> <p>3.3. Mustaqil ta’lim uchun vazifa beradi: Amaliyotni nazariyaga bog‘lagan holda biron-bir korxonani misol qiling va bu seminar darsida muhokama qilinishini aytib</p>	

	o'tadi.	
--	---------	--

1-ilova

Keys bilan ishlash uchun guruhlarda ishlash jarayoni uchun topshiriqlar beriladi:

1-gurux.

Asosiy vositalarning holati va harakati to'g'risidagi 2022 yil ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich-larning nomi	Boshlang'ich qiymati, mln.so'm				Eskirishi, mln.so'm		Qoldiq qiymati, mln.so'm	
	Yil boshiga qoldiq	kirim	CHi-qim	Yil oxiriga qoldiq	Yil boshiga	Yil oxiriga	Yil boshiga	Yil oxiriga
1.Bino,inshoot, uzatish mosla-masi	717,4	239,6	24,3		229,0	265,0		
2.Mashina va jihozlar	265,0	49,8	32,3		119,8	112,0		
3.Transport vositalari	74,4	51,3	2,5		27,4	29,2		
4.Ishchi va mahsuldor chorva mollari	1383,7	1027,5	453,9		-	-		
5.Boshqa asosiy fondlar	65,6	1,4	2,8		20,2	19,3		
Jami								

2-gurux.

Asosiy vositalarning holati va harakati to'g'risidagi 2022 yil ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich-larning nomi	Boshlang'ich qiymati, mln.so'm				Eskirishi, mln.so'm		Qoldiq qiymati, mln.so'm	
	Yil boshiga qoldiq	kirim	CHi-qim	Yil oxiriga qoldiq	Yil boshiga	Yil oxiriga	Yil boshiga	Yil oxiriga
1.Bino,inshoot, uzatish mosla-masi	747,4	229,6	23,3		229,0	265,0		
2.Mashina va jihozlar	235,0	49,8	32,3		119,8	112,0		

3.Transport vositalari	73,4	51,3	2,5		27,4	29,2		
4.Ishchi va mahsuldor chorva mollari	1473,7	1027,5	453,9		-	-		
5.Boshqa asosiy fondlar	44,6	1,4	2,8		20,2	19,3		
Jami								

3-gurux.

Asosiy vositalarning holati va harakati to'g'risidagi 2022 yil ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich-larning nomi	Boshlang'ich qiymati, mln.so'm				Eskirishi, mln.so'm		Qoldiq qiymati, mln.so'm	
	Yil boshig a qoldiq	kim	CHI-qim	Yil oxirig a qoldiq	Yil boshig a	Yil oxiri -ga	Yil boshig a	Yil oxiri -ga
1.Bino,inshoot , uzatish mosla-masi	757,4	229,6	23,3		229,0	265,0		
2.Mashina va jihozlar	255,0	49,8	32,3		119,8	112,0		
3.Transport vositalari	75,4	51,3	2,5		27,4	29,2		
4.Ishchi va mahsuldor chorva mollari	1573,7	1027,5	453,9		-	-		
5.Boshqa asosiy fondlar	54,6	1,4	2,8		20,2	19,3		
Jami								

4-gurux.

Asosiy vositalarning holati va harakati to'g'risidagi 2022 yil ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich-larning nomi	Boshlang'ich qiymati, mln.so'm				Eskirishi, mln.so'm		Qoldiq qiymati, mln.so'm	
	Yil boshig a qoldiq	kim	CHI-qim	Yil oxirig a qoldiq	Yil boshig a	Yil oxiri -ga	Yil boshig a	Yil oxiri -ga
1.Bino,inshoot , uzatish mosla-masi	767,4	229,6	23,3		229,0	265,0		

2.Mashina va jihozlar	265,0	49,8	32,3		119,8	112,0		
3.Transport vositalari	84,4	51,3	2,5		27,4	29,2		
4.Ishchi va mahsuldor chorva mollari	1673,7	1027,5	453,9		-	-		
5.Boshqa asosiy fondlar	64,6	1,4	2,8		20,2	19,3		
Jami								

2-ilova

Guruhlarning ishlashini baholash jadvali

guruh	Baxolash mezonlari	
	Prezentatsiya (mazmuni, ma'nosi va xulosalarning isboti uchun) A'lo – 2 ball YAxshi – 1,5 ball Qoniqarli – 1 ball Qoniqarsiz – 0,5	Muammoli masalaning echimi uchun (to'g'riligi va echimning ketma-ketligi uchun) A'lo – 2 ball YAxshi – 1,5 ball Qoniqarli – 1 ball Qoniqarsiz – 0,5 ball
1		
2		

<i>O'qitish uslubi</i>	Keys-stadi uslubi savol-javob, muammolarni echish
<i>O'qitish shakli</i>	Amaliy mashg'ulotda frontal va individual ishlash, guruhlarda ishlash.
<i>O'qitish vositalari</i>	Ma'ruzalar matni, o'quv daftarlari, namoyon materiallar (ma'ruzachi tomonidan prezentatsiya-slayd), lazer proektor, kompyuter texnologiyalari, grafik organayzerlar (sxemalar, rasmlar, jadvallar),
<i>O'qitish shartlari</i>	Texnik vositalar bilan ta'minlangan guruhlar bilan ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	mustaqil o'rganish uchun savollar beriladi, uy vazifasi uchun slaydlar tayyorlaydi.

Guruhlarning ishlashini baholash jadvali

Guruh	Baholash mezonlari	
	Prezentatsiya (mazmuni, ma'nosi va xulosalarning isboti uchun) A'lo – 2 ball YAxshi – 1,5 ball Qoniqarli – 1 ball Qoniqarsiz – 0,5	Muammoli masalaning echimi uchun (to'g'riligi va echimning ketma-ketligi uchun) A'lo – 2 ball YAxshi – 1,5 ball Qoniqarli – 1 ball Qoniqarsiz – 0,5 ball
1.		
2.		

MUSTAQIL TA'LIM MAVZULARI

1) Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni.

Mustaqil ish – mavjud matn yoki bir qancha matnlarni izohlovchi shakllaridan biri sanaladi. SHu boisdan, konspektdan farqli o'laroq, mustaqil ish yangi, muallif matn sanaladi. Ushbu holatda yangilik, yangicha taqdim etish, materiallarni tartiblashtirish, har xil nuqtai nazarlarni o'zaro solishtirishda alohida mualliflik yondashuvi tushuniladi.

Mustaqil ish - har xil nuqtai nazarlarni o'zaro solishtirish va tahlil qilish ko'nikmasiga ega bo'lishni talab etadigan bir yoki bir qancha manbalarni o'zida mujassam etadigan g'oyalarni qisqacha yozma ko'rinishidagi taqdimotidir.

Mustaqil ishning turlari va tizimi:

1. Ifodalanish to'liqligicha ko'ra:

- a) informativ (referatlar – konspektlar);
- b) indikativ (referatlar –rezyume (qisqacha mazmun)

2. Mustaqil ish tarkibi:

A) bibliografik qayd etilishi:

- F.I.SH.ning nomi;
- chop etilgan manzili;
- nashriyot, yil;
- sahifalar soni.

B) Mustaqil ish matni:

- mavzu, muammo, mustaqil ish qilinadigan ish predmeti, maqsadi va mazmuni;
- tadqiqot usullari;
- aniq natijalari;
- muallif xulosasi;
- ish natijalarini qo'lannish sohasi.

O'quv fani bo'yicha mustaqil ish tayyorlash quyidagi vazifalarni hal etishni nazarda tutadi:

- O'quv predmeti dolzarb nazariy masalalari bo'yicha bilimlarini chuqurlashtirish, talaba tomonidan mavzuga ushbu olingan nazariy bilimlarni ijodiy ko'nikmasini hosil qilish;

- Tanlangan kasbiy sohada xorij tajribalarini, mavjud sharoitlarda ularni amaliy jihatdan qo'llash imkoniyatlari va muammolarini o'zlashtirish;

- Tanlangan mavzu bo'yicha har xil adabiy manbalarni (monografiya, davriy nashrlardagi ilmiy maqolalar va shu kabilar) o'rganish qobiliyatini takomillashtirish va ular natijalari asosida tanqidiy yondashgan tarzda mustaqil, hamda bilimdon holda materialni ifoda etish, ishonchli xulosa va takliflar qilish;

- YOzma ko'rinishdagi ishlarni to'g'ri rasmiylashtirish ko'nikmalarni rivojlantirishdir.

“Iqtisodiy statistika”modulidan mustaqil ta'limni tashkil etishda quyidagi shakllardan foydalaniladi: ayrim nazariy mavzularni o'quv adabiyotlari yordamida o'zlashtirish; amaliy mashg'ulotlar uchun topshirilgan mavzuni axborot resurs manbalaridan foydalangan, rasmiy statistika ma'lumotlarini to'plagan holda bajarish.

Tinglovchi mustaqil ishni tashkil etishining mazmuni “Iqtisodiyotning innovatsion taraqqiyoti” modulining xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagilarga asoslanib tayyorlanishi tavsiya etiladi:

- me’yoriy xujjatlardan, o‘quv va ilmiy adabiyotlardan foydalanish asosida modul mavzularini o‘rganish;
- tarqatma materiallar bo‘yicha ma’ruzalar qismini o‘zlashtirish;
- avtomatlashtirilgan o‘rgatuvchi va nazorat qiluvchi dasturlar bilan ishlash;
- maxsus adabiyotlar bo‘yicha modul bo‘limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- tinglovchining kasbiy faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan modul bo‘limlari va mavzularni chuqur o‘rganish.

1) Mustaqil ta’lim mavzulari.

“Iqtisodiy statistika” modulidan mustaqil ta’lim sifatida o‘rganiladigan quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Iqtisodiy statistikaning predmeti, usullari va asosiy vazifalari.
2. Bozor iqtisodiyoti davrida iqtisodiy statistikada qo‘llaniladigan guruhlash va tasniflashlar, ko‘rsatkichlar tizimi.
3. Milliy hisoblar tizimi – iqtisodiy statistikaning asosiy uslubi, asosi va markaziy bo‘limi.
4. Aholi statistikasi.
5. Mehnat bozori statistikasi.
6. Mehnat unumdorligi statistikasi.
7. Mehnat haqi va ish kuchiga sarflangan xarajatlar statistikasi.
8. Milliy boylik statistikasi.
9. Milliy hisoblar tizimida iqtisodiy faoliyat natijalarini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimi.
10. Tovar va xizmatlar bozori statistikasi.
11. Moliya, narx va tariflar statistikasi.
12. Tashqi iqtisodiy aloqalar statistikasi va to‘lov balansi.
13. Milliy daromad va milliy hisoblar tizimidagi boshqa daromad ko‘rsatkichlari.
14. Investitsiyalar va investitsion faoliyat statistikasi.
15. Aholi turmush darajasi statistikasi.

VI. GLOSSARIY

Atamaning o'zbek tilida nomlanirshi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Arifmetik o'rtacha	Arithmetic mean	Арифметическая средняя	shunday ilmiy qoidaga asoslangan o'rtachaga aytiladiki, u bilan belgining ayrim qiymatlarini almashtirilsa, ularning umumiy yig'indisi o'zgarmasligi va to'plam birliklari soniga nisbatan proporsional taqsimlanishi zarur
Asosiy fondlar	fixed assets	основные фонды	mamlakat milliy boyligining muhim qismi. Ular ishlab chiqarish jarayonida ko'p marta foydalaniladigan va o'z qiymatini tayyor mahsulotga asta-sekin o'tkaza boradigan aktivlar hisoblanadi
Aholini takror paydo bo'lishi netto koeffitsenti	Re-formation of the net rates of population	Кoeffицент netto воспроизводства населения	butun umri mobaynida bir ayol tuqqan bolalarining onasi tuqqan yoshigacha yashaganlarning o'rtacha soni.
Aylanma mablag'lar	Current assets	Оборотные средства	xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning aylanma fondlari va muomala fondlarini tashkil etuvchi mablag'lar.
Aholini ijtimoiy muhofaza qilish	Social Protection	Социальная защита	davlat tomonidan aholiga barcha hayot kechirish shart-sharoitlarini yaratish uchun maqsadli yunaltilgan kafolatlar tizimi.
Aholining real daromadlari	The real incomes of the population	Реальные доходы населения	narx darajasi o'zgarishini hisobga olib, aholining ixtiyorida bo'lgan daromadga sotib olish mumkin bo'lgan tovar va xizmatlar miqdori, ya'ni, aholining ixtiyorida bo'lgan daromadning xarid quvvati.
Bandlik	employment	занятость	mehnatga layoqatli aholining ijtimoiy foydali mehnat bilan mashg'ul bo'lishi; fuqarolarning shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq bo'lgan va qonunga zid kelmaydigan, mehnat daromadi beradigan faoliyati.

Bankrot	bankrupt	bankrot	xo'jalik sudi tomonidan e'tirof etilgan, qarzdorning pul majburiyatlari bo'yicha kreditorlar talablarini to'la xajmda qondirishga yoki majburiy to'lovlar bo'yicha o'z majburiyatini bajarishga qodir emasligi.
Barqarorlik	stability	stabilnost	hodisa va jarayonlarning amal qilishi hamda rivojlanishdagi o'ziga xos muayyanlik holati
Bevosita investitsiya	direct investment	ustoychivost прямых инвестиций	kapital qo'yilmalarni investor tomonidan to'g'ridan-to'g'ri investitsion ob'ektlarga yo'naltirilishi nazarda tutiladi.
Biznes	Business	Biznes	foyda olishga qaratilgan (ehtiyoj va muhtojlikni qondirish natijasida) tadbirkorlik faoliyatini anglatadi
Bilvosita investitsiya	indirect investment	kosvennoe investirovanie	vositachi moliyaviy tashkilotlar orqali investorlar tomonidan kapital qo'yilmalarning qo'yilishi tarzida ifodalanadi.
Bozor kon'yunkturasi	market conditions	рыночные условия	muayyan vaqt mobaynida tovarlar bozorining holatini tavsiflovchi vaqtinchalik iqtisodiy vaziyat bo'lib, quyidagi belgilar orqali aniqlanadi: ichki va tashqi savdodagi o'zgarishlar; ishlab chiqarish va qurilish dinamikasi; tovar zaxiralari harakati; narxlar dinamikasi va boshqalar.
Byudjet defitsiti	budget deficit	byudjetnyy defitsit	byudjet xarajatlarining byudjet daromadlaridan oshib ketishi natijasida vujudga kelgan taqchillik
Global moliyaviy-iqtisodiy bozor	Global financial market	Globalnyy finansovyy ryok	jahon mamlakatlari o'rtasidagi moliyaviy-iqtisodiy aloqalarni yagona xo'jalik tarzida amal qilishiga asoslangan munosabatlar.
Davlat byudjeti	State budget	gosbyudjet	davlat daromadlari va sarflarining moliyaviy rejasi.
Davlat investitsiyasi	State investments	Gosudarstvennyye investitsii	davlat byudjeti va byudjetdan tashqari davlat fondlari hamda davlat korxonalarini tomonidan kapitallar qo'yilishini ifodalaydi.

Daromadning ichki me'ori	Standards of internal revenue	Standartы vnutrennego doxoda	investitsiyadan pul oqimini, kelajakdagi qiymatini diskont stavkasi bilan belgilangan investitsion mablag'larni hozirgi qiymatiga keltirilgan aniq bir investitsion loyihaning daromadlilik darajasini ifodalaydi
Daromad solig'i	income tax	podohodный налог	fuqarolarni bir yil davomidagi yalpi daromadidan olinadigan majburiy to'lov (soliq).
Daromad solig'i stavkalari	Income tax rates	Stavki naloga na pribыл	Aholi daromadlaridan tabaqalashtirilgan holda olinadigan soliqlarning foizlardagi darajalari.
Diversifikatsiya	the diversification	diversifikatsiya	(lotinchadan diversus- har xil va facere-qilmoq, bajarmoq) – ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish, mahsulot va xizmatlarni sotish bozorlarini kengaytirish maqsadida tarmoq va korxonalar faoliyat sohasini kengaytirish, mahsulot va xizmatlar assortimentlarini ko'paytirish.
Diversifikatsiya strategiyasi	diversification strategy	strategiya diversifikatsii	korxonalar faoliyatini mavjud mahsulotlar va bozorlar turini kengaytirish orqali rivojlanish strategiyasidir.
Dividend	the dividend	dividend	aksionerlik jamiyati sof foydasidan aksiya egalari to'lanadigan qismi bo'lib, u aksionerlarga naqd pul yoki aksiyalar bilan to'lanadi.
Diskontlangan qoplash me'ori	To cover the discounted rate	Dlya togo, chtoby pokryt skidku	investitsion loyihaning amalga oshirilishidan boshlab, iqtisodiy ijobiy samaraga erishgunga bo'lgan qisqa vaqt intervali
Jahon banki	The World Bank	Vsemirный bank	1944 yilda Xalqaro valyuta jamg'armasi bilan bir vaqtda tuzilgan birinchi davlatlararo investitsiya institutidir. Bank o'zining faoliyatini 1946 yil 25 iyundan boshlagan
Institutsion birliklar	institutional units	institutsionalные edinitsы	aktivlarga egalik qilish, majburiyatlar olish, iqtisodiy faoliyat yuritish va boshqa birliklar bilan operatsiyalar o'tkazish huquqiga ega bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar.

Iste'mol	consumption	potreblenie	ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonining oxirgi fazasi, ijtimoiy mahsulotdan aholini iqtisodiy talablarini qondirish jarayoni
Iste'mol baholari indeksi	Consumer price index	Indeks potrebitelskix sen	iste'mol savatiga kiritilgan tovar va xizmatlar bahosining u yoki bu davrdagi o'rtacha o'zgarishini ifodalovchi indeks. U odatda Laspeyres formulasi bo'yicha aniqlanadi.
Ish kuchiga sarflangan xarajatlar	Labor expenses	расходы на рабочую силу	ish beruvchilar tomonidan ish kuchini yollash va uni asrash bilan bog'liq bo'lgan harajatlar yig'indisi
Ishsizlik darajasi	The unemployment rate	Уровень безработицы	ishsizlar sonini iqtisodiy faol aholi soniga nisbati. 16 va undan yuqori yoshdagilar, lekin ishga ega bo'lmaganlar, faol ish qidirayotganlar, ishni boshlashga tayyor turganlar ishsizlar deb ataladi
Ish haqi	Remuneration	зарплата	joriy davrda ish beruvchi tomonidan yollangan xodimga bajargan ishlari uchun berilgan pul yoki natura usulidagi to'lovlar bo'lib, ular hisoblangan summalar yig'indisidan tashkil topadi va ikki qismga bo'linadi: ish haqi va ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar.
Ishlab chiqarish	production	производство	ma'lum davrda alohida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tarmoqlar va iqtisodiy sektorlar tomonidan ishlab chiqarilgan mol va xizmatlar qiymati
Ishchi kuchi bozori	Labor market	рынок труда	– ish kuchining egasi va ish beruvchilar orasidagi ijtimoiy munosabatlar tizimi.
Iqtisodiy faol aholi	The economically active population	Численность экономически активного населения	o'z ish kuchini tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish uchun taqdim etgan doimiy aholining bir qismi (ayollar, erkaklar) bo'lib, ular band aholi va ishsizlarga bo'linadilar.
Iqtisodiyot aktivlari	The assets of the economy	активы экономики	ob'ektlar bo'lib, ularga institutsion birliklar yakka holda yoki jamoa bo'lib egalik qilish huquqiga ega bo'ladilar. Ularning egalari ma'lum vaqt

			davomida ularga egalik qilishdan yoki ulardan foydalanishdan iqtisodiy naf ko'radilar. Iqtisodiy aktivlar-moliyaviy va nomoliyaviy aktivlarga bo'linadi
Iqtisodiyotning real sektori	The real sector of the economy	Реальный сектор экономики	iqtisodiyotning bevosita moddiy ne'matlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq sohasi bo'lib, u o'z ichiga sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish, transport, aloqa tarmoqlarini oladi
Iqtisodiy nochor korxonalar	Insolvent enterprises	Несостоятельных предприятий	muayyan miqdorda kapital yo'qotish, ishlab chiqarish maydonlarining qisqarishi, ishsizlar sonining ortishi, raqobatbardosh bo'lmagan maxsulot ishlab chiqaradigan va buning uchun katta miqdorda materiallar, xom ashyo, yonilg'i, mehnat resurslari sarflaydigan qoloq, samarasiz korxonalar
Yo'riqnomalar	instructions	инструкция	(instruksiya) deb kuzatish dasturida ko'zlangan belgilarni bir xil talqin etishva tushunishni ta'minlaydigan ko'rsatmalar majmuasiga aytiladi.
Kuzatish ob'ekti	monitoring facility	объект наблюдения	bu o'rganilayotgan hodisalar va jarayonlar, ya'ni korxonalar va tashkilotlar, xo'jaliklar, kishilar, oilalar, uy xo'jaliklari, va hokazolarni ularning faoliyati jihatidan qaralgan to'plam
Kombinatsion jadval	combinational table	комбинированная таблица	ega qismida ob'ektlarni ikkita va undan ortiq belgilari asosida guruhlash natijalarini aks ettiradigan jadvaldir
Moda	mode	мода	to'plamda eng ko'p uchraydigan belgi qiymatiga ataladi. Diskret qatorlarda u eng ko'p sohiblar (variantalar) soniga ega bo'lgan varianta qiymati bilan belgilanadi.
Mediana	median	медiana	to'plamni teng ikkiga bo'luvchi belgining qiymati tushuniladi
Milliy boylik	national wealth	национальное богатство	kishilik avlodi mehnati tufayli va foydalanish mumkin bo'lgan tabiiy boyliklar yig'indisidan tashkil topadi. Mehnat natijasida paydo bo'lgan ishlab chiqarish vositalari va iste'mol

			buyumlaridan iborat noz- ne'matlar yig'indisi milliy mulk deb ataladi.
Milliy standart	national standard	natsionalnyy standart	muayyan mamlakat miqyosida, xalqaro standart esa-butun jahon yoki mamlakatlar birlashmasi miqyosida hodisalarni tasniflash, ko'rsatkichlarni tuzish va hisoblash, ma'lumotlarni qayd qilishda qo'llanadigan umumiy talab, tartib va kontsepsiyalar majmuasidir.
Mutlaq ko'rsatkichlar	Absolut index	Absolyutnye pokazateli	o'rganilayotgan hodisalar va ularning belgilarini bir xilligini, monandligini, o'xshashligini ifodalaydi. Mutlaq miqdorlar hodisalar yoki belgilarning ko'lami, soni, hajmi, darajasi, makon va zamonda taqsimlanish sonini ifodalaydi
Masshtab	scale	masshtab	ko'rsatkichlarni tekislikdagi tasviriy nisbatlarga aylantiruvchi shartli me'yordir
Nominal ish haqi	Nominal wage	Nominalnaya zarabotnaya plata	pul formadagi ish haqi, faqat pul hajmini ifodalaydi, uning sotib olish qobiliyatini hisobga olmaydi
Ommaviy hodisa	mass phenomena	massovye yavleniya	biror ob'ektlar to'plamida sodir bo'lgan voqea, harakat natijasi.
Ommaviy jarayon	mass events	massovye sobytiya	bu ob'ektlar to'plamida sodir bo'lgan voqealar oqimi va uning xarakteri, ularning rivojlanish darajalari, to'plama hodisalar kechishidagi (harakatidagi) o'zgarishlar
Rezident	resident	rezident	nisbatan uzoq vaqt davomida hududida iqtisodiy qiziqishi bo'lgan institutsion birliklar (korxonalar, tashkilotlar, uy xo'jaliklari va h.k.lar).
Statistika	Statistics	Statistika	ommaviy xodisa va jarayonlarni aniq vaqt va zamonda sifat hamda miqdordan ajralmagan holda o'rganadi
Statistika uslubiyati	Statistical method	Statisticheskiy metod	ommaviy hodisa va jarayonlarni o'rganishda, namoyon bo'ladigan qonuniyatlarni oydinlashtirishda ishlatiladigan o'ziga xos uslub, ya'ni statistika nazariyasi va amaliyotida

			qoʻllanadigan yoʻllar, usullar, vositalar majmuasi
Statistik tadqiqot	Statistical investigation	Statisticheskoe issledovanie	ikkita bosqich va bir necha fazalardan tashkil topadi va ularda oʻziga xos usullar qoʻllanadi
Statistik koʻrsatkichlar	Statistic indexes	Statisticheskie pokazateli	statistical method maʼlum makon va zamon sharoitida ommaviy hodisa va jarayonlarning holatini, rivojlanishini, tuzilishini, oʻzaro bogʻlanishlarini ifodalovchi meʼyorlar yuritiladi
Tasniflash	Classification	Klassifikatsiya	oʻrganilayotgan hodisalarni tartiblash maqsadida ularning muhim belgilariga qarab guruhlarga, turkumlarga va hokazolarga ajratishdir.
Taqqoslash	Compare	Sravnenie	turli koʻrsatkichlarni ayirma yoki boʻlish yoʻli bilan oʻzaro solishtirishdir
Faset	bezel	Faset	har bir tasnif birliklarini nomma-nom yozib chiqish roʻyxati
Senz	qualification	Senz	kuzatish obektini aniqlovchi meʼyor, belgilar toʻplamidir

VII. ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Me'yoriy-huquqiy xujjatlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //”Xalq so‘zi” gazetasi, 2020 yil 25 yanvar, № 19 (7521).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha xarakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF-4947-sonli Farmoni
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining o'tgan yil 11 fevraldagi (PP-2298) “o'tgan-2019 yillarda tayyor mahsulotlar butlovchi qismlar va materiallarni mahalliyashtirish Davlat dasturi to'g'risida”gi Qarori. www.lex.uz 11.02.o'tgan
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Eksport qiluvchi korxonalarini rag'batlantirishni kuchaytirish va raqobatbardosh mahsulotlarni eksportga etkazib berishni kengaytirish borasida qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”. PF-2613-sonli Farmoni. www.lex.uz 11.04.o'tgan
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jizzax” maxsus industrial zonasini tashkil etish to'g'risida”gi Farmoni / Xalq so‘zi, hisobot yil, 19 mart
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Angren” maxsus industrial zonasini barpo etish to'g'risida”gi Farmoni. Xalq so‘zi, 2012 yil, 14 aprel
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sanoat kooperatsiyasi asosida tayyor mahsulotlar, butlovchi buyumlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliyashtirishni yanada chuqurlashtirish bo'yicha 2011 – hisobot yillarga mo'ljallangan chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori. 2011 yil 29 iyul
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2011-o'tgan yillarda O'zbekiston Respublikasida sanoatni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari to'g'risida”gi Qarori. Xalq so‘zi, 2010 yil 15 dekabr.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2010 yilda sanoat kooperatsiyasi asosida tayyor mahsulotlar, butlovchi buyumlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish Dasturi to'g'risida”gi Qarori. 2010 yil, 23 mart
13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 28 noyabrdagi «Iqtisodiyot real sektori korxonalarini qo'llab-quvvatlash, ularning barqaror ishlashini ta'minlash va eksport salohiyatini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar Dasturi to'g'risida»gi Farmoni. Xalq so‘zi, 2008 yil, 2 dekabr
14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 18 noyabrdagi «Iqtisodiyot real sektori korxonalarining moliyaviy barqarorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni. Xalq so‘zi, 2008 yil, 19 noyabr

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 2 dekabrda «Navoiy viloyatida erkin industrial-iqtisodiy zona tashkil etish to‘g‘risida»gi Farmoni. Xalq so‘zi, 2008 yil, 4 dekabr

II. Maxsus adabiyotlar.

1. James McClave, Terry Sincich Statistics. Textbook. USA. hisobotyari.
2. Robert Jonsson Exercises in Statistical Inference with detailed solutions 1 st edition 2014 year.
3. Juha M. Alho and Bruce D. Spencer Statistical Demography and Forecasting 2005
4. Nabiyev X., Ayubjonov A.H., Sayfullaev S.N. Iqtisodiy statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 324 bet.
5. Soatov N.M., X.Nabiev N.M., Nabiev D., Tillaxo‘jaeva G.N. Statistika. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 548 bet.
6. Statistika. Uchebnik. /Pod red. I.I. Eliseevoy. – M.: Prospekt, hisobot. – 448 str.
7. Xarchenko N.M. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. – M.: Dashkov i K, o‘tgan. – 368 s.
8. Ekonomicheskaya statistika. Uchebnik. / Pod red. YU.N. Ivanova. – M.: INFRA-M, o‘tgan. – 736 str.
9. Soatov N. Statistika. Darslik. – T.: Abu Ali ibn Sino, 2003. – 743 bet.
10. Marcelo Fernandes Statistics for Business and Economics, USA, o‘tgan year-150 p.
11. Ayubjonov A.H., Mamatqulov B.X., Sayfullaev S.N. “Statistika” fanidan amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazish uchun o‘quv qo‘llanma. – T.: TDIU, o‘tgan. – 180 bet.
12. Ulitina E.V. i dr. Statistika. Uchebnoe posobie. – M.: Market DS, o‘tgan. – 312 str
13. Statistika. Praktikum. Uchebnoe posobie. / Pod red. V.N. Salina. – M.: KNORUS, 2014. – 496 str
14. Ayubjonov A.H. “Statistika” fanidan o‘quv uslubiy qo‘llanma. – T.: TDIU, hisobot. – 145 bet
15. Teoriya statistiki. Uchebnik. Pod red. R.A.SHmoylovoy. – M.: Finansy i statistika, o‘tgan. – 655 str.
16. Statisticheskiy ejegodnik regionov Uzbekistana. hisobot. – T.: Goskomstat Uzbekistana. 2017. - 130 str.

Internet saytlari

17. www.gov.uz – O‘zbekiston Respublikasi xukumat portali.
18. www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi.

19.www.stat.uz– O‘zbekiston Respublikasi davlat statistika qo‘mitasi rasmiy sayti.

20.www.mf.uz– O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi sayti.

21.www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

22.www.mineconomu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi sayti.

23.www.mehnat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Mehnat vazirligining sayti.